

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Magnus Forsman

Arbets-skador på värnpliktiga

- finns stöd för en särreglering beträffande denna skadekategori?

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Eva Lindell-Frantz

Skadestånd- och försäkringsrätt

VT 2002

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Ämnesintroduktion	4
1.2 Syfte och avgränsningar	6
1.3 Metod och material	6
2 HISTORISK BAKGRUND	8
2.1 Den svenske soldaten	8
2.2 Tillkomsten av nuvarande lagstiftning	10
3 SKYDDET VID ARBETSSKADOR	12
3.1 Schematisk översikt	12
3.2 Arbetskadeförsäkringen	14
3.2.1 Ersättning vid sjukdom	14
3.2.2 Ersättning vid bestående nedsättning av arbetsförmåga	15
3.3 Ersättning genom kollektivavtal	18
3.3.1 Allmänt	18
3.3.2 Ideell ersättning och kompensation för inkomstförlust	18
4 SKADOR UNDER VÄRNPLIKTEN	20
4.1 Allmänt	20
4.2 Den senare utvecklingen	21
4.2.1 Sjukpenning och livränta	21
4.2.2 Ideell ersättning och kompensation för inkomstförlust	24
4.2.3 Övriga ersättningsmöjligheter	25
4.3 Skadestatistik	26
4.4 Praxis	29
4.5 Föreslagna förändringar fr.o.m. 2002-07-01	32
4.5.1 Betänkandet Totalförsvarsplikten	32

4.5.2	Regeringens ställningstaganden	33
5	STATENS ERSÄTTNINGSA NSVAR	35
5.1	Det skadeståndsrättsliga ansvaret	35
5.1.1	Historik	35
5.1.2	Begreppet myndighetsutövning	35
5.1.3	Värnplikt och myndighetsutövning	37
5.1.4	Stöd för en särreglering?	38
5.2	Förslag till åtgärder	40
5.2.1	Sjukpenning och livränta	40
5.2.2	Ideell ersättning	42
6	ANALYS OCH SLUTSATSER	43
	LITTERATURFÖRTECKNING	46
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	48

Sammanfattning

Denna uppsats har kommit till som en följd av en självupplevd skada under värnpliktstjänstgöring vid F 21 SE/ÖN under januari månad 1989. Uppsatsen behandlar de värnpliktigas ersättningsmässiga situation vid personskador specifikt men redogör även för en stor del av den generella ersättningssituationen vid arbetsskador på vanliga förvärvsarbetande. Sistnämnda för att man ska kunna bilda sig en uppfattning om de skillnader som kan tänkas finnas. Vidare presenteras bland annat statistiska uppgifter över antalet skadade under militärtjänstgöring satt i förhållande till de anställda inom försvarsmakten. Det är min fasta övertygelse att en hel del av läsarna kommer att reagera både med förvåning och ilska över hur en så utsatt skadekategori behandlas i en verksamhet som är oss alla till gagn i händelse av yttre angrepp från den lede fi och som dessutom är under statligt monopol. Uppsatsen innehåller vidare en diskussion kring tvångsverksamhet, merrisker samt värnpliktstjänstgöringens, i mina ögon, likhet med kriterierna för myndighetsutövning från statens sida gentemot den enskilde. Som rubriken för detta arbete antyder har min uppgift varit att se om det kan finnas stöd för en positiv särreglering vad beträffar denna skadekategori. Vilka slutsatser har då dragits? Till att börja med är synen på kompensation vid skada eftersatt i förhållande till den unika tvångssituation som råder för verksamhetens utförande. Den tid då staten kunde behandla sina medborgare hur som helst utan att ta ansvar verkar på detta område leva kvar än idag. En positiv förändring för denna skadekategori är till att börja med redan här motiverad. Min slutsats är dock uppbyggd kring i första hand tre punkter: tvångssituation, merrisk och medborgaracceptans. Utöver dessa tre menar jag att det även finns ett uttalat stöd för en sådan förändring i förarbetena till 1972 års skadeståndslag samt 1977 års lagar om statligt personskadeskydd och statlig ersättning vid ideell skada. De förslag till åtgärder som uppsatsen presenterar är måhända aningen provokativa men jag anser det nödvändigt då förändringar, i mina ögon, bör ske å det snaraste.

Förord

Jag har med denna uppsats velat uppfylla en önskan som legat och pyrt hos mig under en längre tid. Denna önskan fanns för övrigt redan vid påbörjandet av mina studier vid den Juridiska Fakulteten i Lund. Även om jag, särskilt med tanke på utbildningens mångfacetterade innehåll, vid ett flertal tillfällen varit på väg i andra tankebanor beträffande valet av ämne för examensarbete så har just detta ämnesområde alltid stått som vinnare vid en intresseavvägning.

Med anledning av mitt, minst sagt, överväldigande intresse för just värnpliktsskador så har mitt största problem vid författandet varit att begränsa mig. Med orden: ”I begränsningen visar sig mästaren” som en av mina lärare en gång uttryckte det så har jag dock till slut funnit, i mina ögon, en acceptabel storleksnivå på arbetet.

Avslutningsvis vill jag framföra mitt varma tack till min handledare Eva Lindell-Frantz som under arbetets gång agerat som bollplank och även bidragit med goda idéer och uppslag.

Denna uppsats tillägnar jag min dotter Frida.

Lund 2002-06-05

Magnus Forsman

Förkortningar

AFL	Lagen (1962:381) om allmän försäkring
Dep.ch.	Departementschefen
FASP	Förordning (1977:284) om arbetsskadeförsäkring och statligt personskadeskydd
FÖD	Försäkringsöverdomstolen
LAF	Lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring
Li	Lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m.
LO	Landsorganisationen
LSP	Lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd
MEL	Militärsättningslagen (1950:21)
Prop.	Regeringens proposition
PSA	Avtal om ersättning vid personskada
PTK	Privattjänstemannakartellen
RegR.	Regeringsrätten
RFV	Riksförsäkringsverket
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SAF	Svenska arbetsgivareföreningen
SofL	Socialförsäkringslagen (1999:799)
SOU	Statens offentliga utredningar
YFL	Lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring

1 Inledning

1.1 Ämnesintroduktion

När det gäller personskador överlag så har ersättningsnivåerna vad beträffar de ideella skadorna flitigt debatterats under senare tid. Den utredning som fick i uppdrag att undersöka behovet av förbättringar föreslog i sitt betänkande (SOU 1995:33) att skadestånden för ideell skada borde höjas betydligt när det gällde de allvarligaste skadorna men även till viss del när det gällde inte fullt så allvarliga skador. Ersättningsnivån för lindrigare skador kunde däremot bibehållas i nuvarande ordning. Den del av den ideella ersättningen som skulle bli föremål för revideringen avsåg i huvudsak lyte och men där höjningen för de allvarligaste skadorna föreslogs ske med 50 %.¹ Trots att remissinstanserna överlag var positiva till kommitténs förslag så menade regeringen att någon sådan förändring inte längre var nödvändig då nivåerna, alltsedan 1995 då betänkandet presenterades, utvecklats och utvecklas på ett sådant sätt att något behov inte längre förelåg.²

En skadekategori inom den svenska ersättningsrätten som fram till på senare tid i det närmsta verkat hamna helt i skymundan är värnpliktskadorna. Det problem som nu äntligen diskuteras är även här de låga ersättningsnivåer som finns för dessa, med tvång inkallade, unga män i händelse av skada eller dödsfall under tjänstgöring. Här inskränks dock ingalunda diskussionen till enbart den ideella ersättningen utan omfattar även ekonomiska skador särskilt inkomstförlust. Varför dyker så denna diskussion upp nu? Enligt min uppfattning sker detta främst av två anledningar. Dels genom ett stort arbete av värnpliktsrådet som är de värnpliktigas intresseorganisation, dels tack vare massmedias granskande verksamhet av missförhållanden i samhället. Anledningen till att de värnpliktiga själva inte hörts tidigare är måhända inte svår att räkna ut då det rör sig om en kategori unga människor som just är på väg ut i vuxenlivet med arbete, egen bostad m.m. som sina främsta bekymmer. Att därutöver begära att dessa på eget initiativ låter införskaffa kunskap kring ersättningsmöjligheter, ersättningsnivåer, förmåner m.m. under sin värnplikt är nog dels inte att begära, dels åtminstone för det stora flertalet övermäktigt. Även om många av de värnpliktiga säkerligen finner tjänstgöringen positiv så finns det nog en inbyggd tillit till statsmakten att denna sköter informationen samt har gynnsamma ersättningsregler och därigenom även värnar om den enskilde för det fall att någon råkar illa ut. Detta särskilt med tanke på den tvångsmakt som denne utsätts för vid en tjänstgöring som i många fall kan klassificeras som farlig verksamhet.

¹ Prop. 2000/01:68, bilaga 3 s. 89.

² Prop. 2000/01:68, s. 45 ff.

För mig själv, som personligen drabbad av skada under värnplikten, visade sig verkligheten vara en helt annan. Den process som jag själv förde för att få ut min rätt till ersättning var långtifrån av det smidigare slaget. Min rätt till ideell ersättning för personskada stöttes och blöttes från det lokala försäkringskasskontoret och ändå fram till dom i kammarrätten innan denna rätt medgavs, en process som tog drygt 4,5 år. När man befann sig mitt i det hela fick man god kännedom om vilka problem som finns på detta område. Det är dessa erfarenheter som jag nu, vid författandet av mitt examensarbete, känner mig inspirerad att skriva om.

De idag gällande reglerna som rör ersättning för skador på värnpliktiga finns i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd samt lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada. För att kunna få ersättning ur den senare krävs att man omfattas av den förra. Lagen om statligt personskadeskydd (hädanefter LSP) omfattar den som gör tjänst i totalförsvaret, civilförsvaret eller räddningstjänst. Skyddet gäller även för den som är häktad, intagen på kriminalvårdsanstalt och för den som utför samhällstjänst, ungdomstjänst eller intensivövervakas med elektronisk kontroll, s.k. fotboja. Försäkringen tillämpas normalt på sjukdom eller skada som inträffat i samband med tjänst i Sverige och de nordiska länderna. Reglerna i LSP angående ersättning hänvisar till motsvarande i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring och innehåller i övrigt endast de särregler som är motiverade av den speciella verksamhet som den skyddade personkretsen ägnar sig åt. Försäkringen administreras av de allmänna försäkringskassorna och RFV och finansieras helt av statsmedel.³

Uppsatsens 2:a kapitel inleds med en översiktlig historisk bakgrund kring den svenska soldatens vedermödor under de sista århundradena samt en granskning av en av de första värnpliktslagarna i Sverige. Därefter följer liksom en kort genomgång av ersättningssystemet före 1977 års lagar om ersättning till värnpliktiga samt innebörden av 1977 års förändringar. I uppsatsens 3:e kapitel redogörs nämligen ingående för det svenska socialförsäkringssystemets uppbyggnad i allmänhet och rådande ersättningssituation för förvärvsarbete i synnerhet när det gäller ersättningar vid sjukdom och bestående nedsättning av arbetsförmågan vid arbetsskador. För att få grepp om hela ersättningsbilden vid arbetsskada så redogörs även för den ideella ersättningen. Efter genomgången av de generellt gällande förutsättningarna för vanliga arbetstagare så fokuseras i uppsatsens 4:e kapitel på de värnpliktigas situation. Här presenteras bland annat statistik över skador under värnpliktstjänstgöring, praxis, föreslagna förändringarna av ersättningssystemet m.m. Uppsatsens 5:e kapitel innehåller en redogörelse av innehållet i begreppet myndighetsutövning ställt i förhållande till den särpräglade verksamhet i vilken den värnpliktige befinner sig under sin tjänstgöring. Finns likheter här emellan och om så är fallet, kan man dra några slutsatser härav? I kapitlet framförs även förslag till förbättringar när det gäller ersättningssystemet för dessa. Avslutningsvis

³ RFV vägledning 2002:2, s.11 f.

följer i det 6:e kapitlet en kommentar kring rådande rättsläge och här framför jag även mina egna slutsatser när det gäller huruvida en särreglering för de värnpliktiga är motiverad eller inte när det gäller ersättningen vid skador under tjänstgöringen. En utförlig beskrivning av problemområdet för uppsatsen kommer i det följande.

1.2 Syfte och avgränsningar

Syftet med denna uppsats är att göra en jämförelse mellan det ersättnings-system som gäller för förvärvsarbetande och det system som gäller för värnpliktiga. Då den verksamhet som den värnpliktige med tvång befinner sig i är av speciell natur blir den fråga som jag hoppas kunna besvara med uppsatsen således: Finns det anledning att ha generösare ersättningsnivåer för värnpliktiga och om så är fallet, kan man finna stöd för ett sådant resonemang?

Följande distinktion är värd att hålla extra i minnet. Den grupp som är i behov av mest uppmärksamhet av de värnpliktiga är de som inte hunnit etablera sig på arbetsmarknaden innan inryckning och således inte heller har kommit in i socialförsäkringssystemet. Denna grupp är, som uppsatsen kommer att visa, extra utsatta när det gäller ersättningsmässiga effekter vid skador under tjänstgöring inom försvaret.

Uppsatsen kommer som tidigare antytts att uppehålla sig främst i den socialförsäkringsrättsliga regleringen och i denna så är det ersättning vid sjukdom samt ersättning vid bestående nedsättning av arbetsförmågan efter skada som kommer att behandlas mera ingående. Ersättning för sjukvårdskostnader m.m. samt ersättning vid dödsfall kommer inte att behandlas mer än översiktligt. När det gäller den värnpliktiges eventuella rätt till ersättning enligt lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m. så lämnas endast en redogörelse för avvikelser i förhållande till motsvarande bestämmelser för förvärvsarbetande i kollektivavtalet för de statligt anställda, PSA. Då det gäller regleringen i skadeståndslagen så är det enbart statens ansvar vid myndighetsutövning enligt 3:2 som behandlas.

Avslutningsvis kan nämnas att jag valt att behandla den socialförsäkringsrättsliga regleringen på ett grundläggande sätt särskilt vad gäller innehållet i arbetsskadeförsäkringen. Detta för att underlätta förståelsen för den någorlunda oinvigde. Området för socialförsäkring är som bekant inte alldeles glasklart varför jag funnit detta tillvägagångssätt befogat.

1.3 Metod och material

Jag har i uppsatsen använt mig av traditionell juridisk metod när jag samlat material kring ämnet. Kunskapen som ligger till grund för detta arbete har erhållits främst genom studier av statliga utredningar och propositioner vid

förslag till lagstiftning. Detta har utgjort stommen för uppsatsen. Därutöver har jag försökt exemplifiera innebörden i vissa, i mitt tycke, svårgripbara rekvisit som behandlas i uppsatsen med rättsfall för att på så sätt förankra den teoretiska delen med den i praktiken. Utöver stommen har viss dokumentation kunnat erhållas genom kontakt med Försvarsmakten, värnpliktsrådet och kammarkollegiet som alla är myndigheter eller organisationer som har god kännedom på området.

När det gäller materialtillgången till uppsatsämnet så krävs ett klarläggande. Att finna material till den allmänna behandlingen av arbetsskador har förvisso inte varit svårt. Det som är slående är dock att främst litteraturen i ämnet i de flesta fallen har minst sagt några år på nacken. Som exempel kan nämnas att i den senaste upplagan av skadeståndsrätt (Hellner/Johansson) hänvisas i denna del till böcker skrivna av Carl-Martin Roos från början av 1990-talet. Jag finner detta anmärkningsvärt då området som sådant varit utsatt (och är utsatt) för förändringar av rätt så omfattande karaktär. Om man ser till icke-floran av artiklar och uttalanden i doktrin i frågor kring den andra delen, ersättningskategorin värnpliktiga, så kan man snabbt dra slutsatsen att detta inte är något område som ligger högt upp på dagordningen hos de diskussionslystna. Detta har i och för sig utgjort ett problem då materialtillgången utöver riksdagstrycket blivit tämligen fattig. Jag har därför även lagt in ett fall ur verkligheten för att en större förståelse ska kunna uppnås kring problemen på området. När det gäller material kring statens skadeståndsansvar vid myndighetsutövning har förarbetena till 1972 års skadeståndslag varit till stor hjälp tillsammans med 1993 års utredning kring det allmännas ansvar. Nu är bristen på material och diskussionsunderlag inte något som enbart är av negativt utan faktum är att detta förhållande snarare ökat på inspirationen med arbetet.

2 Historisk bakgrund

2.1 Den svenske soldaten

Bakgrunden till det nuvarande systemet med värnplikt kan spåras så långt tillbaka i tiden som till 1500-talet. Gustav Wasa och dennes efterföljare hade ständigt funderat över hur man skulle kunna försörja en stående, snabbt mobiliserad armé utan alltför dryga kostnader för statskassan. En central händelse i historien var Dackefejden 1541-1543, en revolt som Wasa förvisso betvingade men fejden visade på två saker. Först och främst visades den dåvarande statsmakten att beväpnade bondeskaror kunde utgöra ett stort hot mot centralmakten om de inte tyglades eller avväpnades. För det andra, och viktigast av allt, insåg kungen att det fanns en stor militär potential hos de beväpnade soldaterna. En ytterligare anledning till behovet av nytänkande var att det svenska väldet växte och i takt med detta uppstod behov av armé- och flottstyrkor som kunde försvara detta mot revanschhungliga fiender. Dessutom kostade de ditintills ofta använda utländska knektarna alldeles för mycket i förhållande till den ansträngda statskassan.⁴

Det skulle dock dröja ändå fram till 1680-talet under Karl XI innan föregångaren till vår tids värnplikt verkligen börjar ta form men redan under Wasatiden knäsattes två viktiga principer:⁵

- Försvaret skulle vila på nationell grund
- Befäl och soldater kunde förses med en gård eller ett torp och en markbit att bruka som en del av sin lön

Erfarenheterna av det skånska kriget 1676-1679 blev startskottet till en aktiv reformering av den svenska krigsmakten. 1680 genomdrevs en reduktion av gods som förlänats till adeln under tidigare decennier. Härigenom frigjordes betydande inkomster till kronans förfogande samtidigt som en rad ”förstatligade” godsegendomar och andra fastigheter nu kunde användas av staten på det sätt som kungen ansåg bäst. Innebörden av denna nygamla organisation blev att varje landskap eller län, i såväl krig som fred, skulle uppbringa och underhålla ett regemente om 1200 fotsoldater (detta gällde alltså enbart infanteriet och inte flottan eller kavalleriet, min anmärkning.) Vid rekrytering lockades hugade rekryter med en värningspeng, en s.k. legosumma. Den nyblivne knekten skulle därutöver försörjas av bönderna i länet med en bostad med dithörande markbit att bruka och föda några djur på. Var jordlotten klen skulle bönderna kompensera knekten med utsäde och andra naturprodukter. Dessutom skulle knekten ha en årlig lön som varierade i förhållande till kvalitén på jordlotten. Lönen kunde även betalas

⁴ Ericson, Lars: ”Svenska knektar – indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred”, 1995 s.13

⁵ Ericson: A.a. s.14

ut i natura. Till sist skulle knekten förses med kläder enligt utformade föreskrifter samt få hjälp med förvaring och underhåll av dennes militära utrustning.⁶ Soldatyrket var såvitt man kan bedöma ett relativt eftertraktat yrke på denna tid. Som en indikation på detta kan nämnas en dikt av Johan Ludvig Runeberg kallad ”Soldatgossen”:⁷

”Min fader var en ung soldat, den vackraste man fann. Vid
15 år gevär han tog, vid 17 var han man.”

Under större delen av 1800-talet var det svenska försvaret föremål för en het debatt. Den franska revolutionen hade visat på fördelarna med stora massarméer som vann framgång i fält. I Sverige infördes en beväringssinrättning 1812⁸ som gällde män mellan 20-25 år. Enligt denna kunde man dock leja en annan person i sitt ställe och flera kategorier var dessutom i övrigt undantagna så någon värnpliktsarmé var det inte tal om. Under 1860-talet intensifierades debatten ytterligare och många framhöll hur föråldrad den svenska krigsmakten var med sina 25000 indelta knektar. Armén ansågs alldeles för liten i omfång och dessutom var medelåldern hög i förhållande till de värnpliktsarméer som började växa fram i många europeiska länder. När den preussiska värnpliktsarmén firade triumfer mot Danmark, Österrike och Frankrike så påbörjades även i Sverige ett aktivt förändringsarbete. Värnpliktstiden utökades 1885⁹ till 12 år och övningstiden ökades från 30 till 42 dagar. 1892¹⁰ förlängdes värnpliktstiden till 20 år och övningstiden från 42 till 90 dagar.

Det kom dock att dröja ändå fram till 1901 innan riksdagen genom beslut skiftade system och införde värnpliktsarmé i Sverige. Övningstiden för exempelvis infanteriet utökades genom detta beslut till 240 dagar.¹¹ När det gällde ersättningar till den värnpliktige så stadgades i artikel 6 i detta beslut att utbetalning kunde ske i tre situationer:¹²

- Under marsch eller annan färd till och från övningsorten utgavs ersättning enligt särskilda bestämmelser.
- Under tjänstgöringen erhöll den värnpliktige underhåll, sjukvård, beklädnad, utredningspersedlar och annan utrustning samt penningbidrag. Om tjänstgöringstiden översteg 240 dagar utgick ett särskilt penningtillskott.
- Vid skada under tjänstgöring som medförde en inskränkning av arbetsförmågan utgick understöd/pension till den värnpliktige eller dennes efterlevande i enlighet med särskilda författningar rörande pensionering vid hären eller flottan.

⁶ Ericson: A.a. s.27 ff.

⁷ Ericson: A.a. s.137.

⁸ SFS 1812, beslut 27 oktober.

⁹ SFS 1885, beslut 5 juni.

¹⁰ SFS 1892:107.

¹¹ Ericson: A.a. s.245 ff.

¹² SFS 1901:58.

2.2 Tillkomsten av nuvarande lagstiftning

De grundläggande bestämmelserna om ersättning för kroppsskada eller sjukdom som drabbade värnpliktiga under militärtjänstgöring fanns tidigare i Militärsättningslagen (1950:261, omtryckt 1976:618). Lagens bestämmelser anknöt i stora drag till dåvarande lag (1954:243) om Yrkesskadeförsäkring.¹³

Lagen omfattade inte enbart tjänstgöringsskador utan även färdolycksfall som inträffade vid färd till eller från tjänstgöring liksom under färd i samband med permission eller fritid. Utöver detta täckte lagen in skador inom tjänstgöringsområdet även om den skadelidande inte var i aktiv tjänst samt olycksfall på allmän plats på tjänstgöringsorten eller ortens omgivning där de värnpliktiga brukade vistas under fritiden. Åtminstone i ett avseende var bestämmelserna bättre än i dåvarande yrkesskadeförsäkring. Skyddet omfattade nämligen även sjukdom som inte var yrkessjukdom men som visat sig under tjänstgöringen. Givetvis gällde inte detta helt kravlöst. En sjukdom skulle anses ådragen under tjänstgöringstiden om ”skälig anledning” inte fanns att anta att sjukdomen föranletts av annan orsak än tjänstgöringen och att denna inte väsentligt bidragit till sjukdomen.¹⁴

Vid skada ersattes bl.a. kostnader för sjukvård och läkemedel enligt samma förutsättningar som vid yrkesskada. Vid nedsättning av arbetsförmågan utgick sjukpenning, livränta och vårdbidrag även här enligt ovan nämnda hänvisning till yrkesskadorna men med det förbehållet att ingen dylik ersättning kunde utgå under själva tjänstgöringstiden. När man skulle räkna ut sjukpenning- och livränteunderlag fanns även där en särregel som innebar att arbetsförtjänsten inte fick beräknas till lägre än 2,5 basbelopp.¹⁵

Värnpliktig som under grundutbildning eller repetitionsutbildning i direkt anslutning till grundutbildningen ådrog sig sjukdom som inte föranletts av tjänstgöringen men som efter tjänstgöringens slut medförde nedsättning av arbetsförmågan med minst hälften hade rätt till s.k. särskild sjukpenning. Detsamma gällde om han efter tjänstgöringens slut hade ådragit sig sjukdomen under utryckningsmånaden eller månaden närmast efter denna. I dessa fall utgjorde ersättningsunderlaget en årlig arbetsförtjänst motsvarande 2,5 basbelopp.

De diskussioner som fördes i ämnet under tidigt 70-tal resulterade 1977 i tillkomsten av två nya lagar som reglerade ersättningen till värnpliktiga nämligen Lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd samt lagen (1977:266) om statlig ersättning för ideell skada. Det som var någorlunda nyskapande med LSP var att man, precis som i den nya arbetsskadelagen¹⁶,

¹³ Prop. 1976/77:64, s.69.

¹⁴ Prop. 1976/77:64, s.69.

¹⁵ Prop. 1976/77:64, s.70.

¹⁶ SFS 1976:380.

övergick från ett medicinskt invaliditetsbegrepp till ett ekonomiskt dito vid fastställande av ersättning för den bestående nedsättningen av arbetsförmågan samt att kompensationsnivån höjdes till 100%. En annan viktig nyhet var att personskadeskyddet utsträcktes till att gälla även under den värnpliktiges fritid helt och hållet, således en form av kollektiv olycksfallsförsäkring. Att man hämtade inspiration från arbetsskadelagen var ingalunda något märkligt då man dels redan hade förfarit på samma sätt med den gamla regleringen i dessa frågor, dels då LAF och LSP tillsammans skulle ge en fullgod täckning för alla ersättningssituationer. Dessa lagar trädde för övrigt i kraft på samma dag den 1/7 1977.¹⁷

När det gällde beräkning av underlag för sjukpenning och livränta uttalade departementschefen att man i den nya lagstiftningen borde anamma den garantiregel som fanns för studerande i LAF. Denna regel bestod av en ålderstrappa där underlaget fastställdes till minst 2 basbelopp för skadade värnpliktiga före fyllda 21 år, 2,5 basbelopp för ålder mellan 21-25 år samt 3 basbelopp för tid från och med 25 års ålder.¹⁸

Den ideella ersättningen för värnpliktiga reglerades fram till 1977 års lag i Kungörelsen (1969:761) om särskilt olycksfallsskydd för värnpliktiga m.fl. Skyddet avsåg skada under tjänstgöring samt under in- och utryckningsresan och ersättning kunde utges antingen vid fullständig eller partiell invaliditet. Här togs hänsyn till de av skadan uppkomna olägenheterna av varierande art som drabbade den skadade liksom till graden av lyte eller annat stadigvarande men.¹⁹ Den ersättning som kunde komma på tal innehöll ett tak om 150 000 kr vid fullständig förlust av arbetsförmågan samt vid partiell nedsättning av arbetsförmågan det belopp som svarade mot nedsättningen.²⁰

Framväxten av TFY (nuvarande TFA), som vid personskada genom olycksfall i arbete gav ersättning enligt skadeståndsrättsliga normer oberoende av vem som var vållande till skadan, hade på det statliga området fått sin motsvarighet i statens personskadeförsäkring. Då ett av målen för förändringarna var att uppnå så stor jämlikhet som möjligt mellan förvärvsarbetande och de som tjänstgjorde i försvarsverksamheten så godtogs för den sistnämnda kategorin ett likvärdigt skydd som gällde för det statliga området. Skyddet avsåg skador som uppkommit inom verksamheten, inom det område som denna bedrevs eller vid färdolycksfall. Rena fritidsskador ersattes inte. Den ersättning som kunde utgå genom den nya lagen avsåg sveda- och värk, lyte och men samt s.k. allmänna olägenheter.²¹ Sammanfattningsvis innebar den nya lagstiftningen en kraftig förbättring.

¹⁷ Prop. 1976/77:64, s. 108 f.

¹⁸ Prop. 1976/77:64, s. 110.

¹⁹ Prop. 1976/77:64, s. 74.

²⁰ Kungörelse 1969:761 om särskilt olycksfallsskydd för värnpliktiga m.fl.

²¹ Prop. 1976/77:64, s.113 f.

3 Skyddet vid arbetsskador

3.1 Schematisk översikt

I Sverige har en skadad arbetstagare i första hand en offentligrättsligt organiserad rätt till ersättning genom socialförsäkring. Denna är oberoende av förutsättningarna för skadestånd.²² Det grundläggande skyddet vid sjukdom och olycksfall ges genom lagen (1962:381) om allmän försäkring. Denna reglerar, enligt 1:1, sjukförsäkring, folkpension samt försäkring för tilläggs pension. Under sjukförsäkring sorterar även rehabilitering.

Den som bor och/eller arbetar i Sverige omfattas som regel av svensk socialförsäkring. Denna är uppdelad i två delar med olika förmåner. En del som baserar sig på bosättning och en del som baserar sig på arbete. Både Sjuk- och arbetsskadeförsäkringen är arbetsbaserade försäkringar.²³

För skador genom arbete, som för övrigt inte enbart innefattar olycksfall i arbetet utan även färdolycksfall till och från arbetet samt ”annan skadlig inverkan i arbetet”, kan man utöver förstnämnda få ut ersättning enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring. Denna lag utger ersättning vid sjukdom, bestående nedsättning av arbetsförmågan samt dödsfall. Detta givetvis under förutsättning att försäkringskassan godkänt skadan som en arbetsskada. Vad som ska anses utgöra arbetsskada avgörs i princip enligt ett kausalitetskriterium. Det skall, enligt 2:1 1 st. LAF, röra sig om ”inverkan av en faktor som med hög grad av sannolikhet kan ge upphov till en sådan skada som den försäkrade har”. En förutsättning för ett godkännande av skadan är att övervägande skäl talar för ett samband mellan en sådan faktor och skadan. Prövningen sker således i två steg. Försäkringen omfattar i princip alla som förvärvsarbetar alltså även exempelvis självständiga företagare samt studerande vid utbildningar som är särskilt förenade med risk för arbetsskada.²⁴ Den begränsning i ersättningsrätten som finns gäller vid smittosjukdomar samt vissa skador av psykisk eller psykosomatisk karaktär.²⁵ Som några exempel på faktorer i arbetsmiljön som kan påverka den fysiska och psykiska hälsan ogynnsamt kan nämnas energistrålning, skakningar, vibrationer m.m. När det gäller rekvisitet ”hög grad av sannolikhet” så menas att exponeringen för en skadlig faktor i arbetet ska ha varit av en sådan omfattning, intensitet och varaktighet att man av detta kan sluta sig till att kravet kan anses uppfyllt. Kvalitativt innebär detta att väsentlig kunskap inom medicinsk eller annan vetenskap ska finnas till stöd för att en viss faktor har en skadebringande egenskap. Denna uppfattning måste dessutom vara allmänt accepterad. Rekvisitet i prövningens andra steg

²² Hellner, Jan/Johansson, Svante: ”Skadeståndsrätt”, sjätte upplagan 2000, s.295.

²³ SFS 1999:799 Socialförsäkringslagen som f.ö. även reglerar vem som är försäkrad.

²⁴ Hellner/Johansson: A.a. s.295 f.

²⁵ RFV vägledning 2001:4, s.11.

dvs. att ”övervägande skäl” krävs vid sambandsbedömningen kräver positiv bevisning. Detta ska framgå av utredningen i ärendet. Förhållanden utanför arbetet exempelvis fysiskt ansträngande fritidsaktiviteter kan leda till att detta rekvisit inte anses uppfyllt.²⁶

Utöver ovan redovisade ersättningssystem vid arbetsskada har den som skadats i arbetet i princip rätt till skadestånd enligt allmänna regler. Nämnas kan att arbetsgivaren ansvarar vid olycksfall eller annan skada som uppstått genom vållande av denna själv eller av någon arbetstagare i enlighet med principalansvaret i skadeståndslagen 3:1. Denna väg torde dock vara tämligen sällsynt då de flesta arbetsgivare i regel tecknar en trygghetsförsäkring vid arbetsskada åt sina anställda (TFA). Detta system kan nog sägas vara praxis på arbetsmarknaden i enlighet med kollektivavtal. Ersättningar ur denna försäkring ges på skadeståndsnivå.²⁷ Enligt villkoren i detta avtal innebär tillhörigheten till avtalet att den anställda inte kan föra skadeståndstalan mot arbetsgivaren med anledning av personskada som utgör arbetsskada. Ersättningen från TFA träder med andra ord in istället för skadestånd.²⁸ En viktig förändring av kollektivavtalet trädde i kraft 1/5 2001. Tidigare fanns den s.k. vållandeparagrafen i 22a§ som innebar att den skadade tvingades bevisa att arbetsgivaren eller någon annan som denne svarar för vållat skadan för att kunna erhålla full ersättning. Detta krav gäller numera inte vad beträffar olycksfall i arbete men kvarstår oförändrad vid arbetssjukdom. I sistnämnda fall tvingas den anställda alltså även fortsättningsvis bevisa vållande för att kunna erhålla ersättning ur TFA enligt skadeståndsrättsliga regler.²⁹ Då merparten av förluster i samband med arbetsskador täcks med hjälp av socialförsäkringarna så får TFA störst betydelse när det gäller ersättning för ideella (icke-ekonomiska) skador. Till dessa hör sveda- och värkersättning, lyte- och menersättning samt ersättning för särskilda olägenheter. Därutöver täcks även de inkomstförluster som inte allmän försäkring eller arbetsskadeförsäkring fångar upp.³⁰

I de fall där inte en försäkring motsvarande TFA finns att tillgå återstår endast skadeståndsvägen. Vid en sådan talan om exempelvis inkomstförlust bör man hålla i minnet att ersättning ur allmän- och arbetsskadeförsäkring avräknas vid bestämmande av inkomstförlusten i enlighet med skadeståndslagen 5:3.

²⁶ RFV 2001:4, s.33 ff.

²⁷ Hellner/Johansson: ”Skadeståndsrätt”, 6:e uppl. 2000, s. 296 ff.

²⁸ Hellner/Johansson: A.a. s. 301.

²⁹ <http://www.lo.se/forsakri/allaforb/hore/arbska.html>. 020419

³⁰ Hellner/Johansson: A.a. s. 296 ff.

3.2 Arbetskadeförsäkringen

3.2.1 Ersättning vid sjukdom

Om den skadade är sjukförsäkrad enligt lagen (1999:799) om Socialförsäkring så har han vid arbetskada rätt till samma förmåner från sjukförsäkringen som vid annan sjukdom (LAF 3:1). Detta innebär att vid beräkningen av dennes sjukpenninggrundande inkomst används samma tillvägagångssätt som vid vanlig sjukdom d.v.s. reglerna i 3:2 AFL. Mera konkret innebär detta att det är den årliga inkomst som en försäkrad kan antas komma att tills vidare få för eget arbete, antingen som arbetstagare i allmän eller enskild tjänst (inkomst av anställning) eller på annan grund (inkomst av annat förvärvsarbete) som ska medräknas³¹. Genom lagändringar 1/1 och 1/7 1993 upphörde rätten till arbetskadestjukpenning som gav högre ersättning än vanlig sjukpenning. Under sjukdomstid betalas numera ersättning för inkomstbortfall vid arbetskada i enlighet med bestämmelserna om sjukpenning enligt AFL. Principen att en arbetskada ska ersättas med högre belopp än annan skada gäller dock fortfarande. Detta sker dock först när nedsättningen av arbetsförmågan p.g.a. arbetsskadan konstaterats bestående. Detta innebär sammanfattningsvis att sjukpenning utbetalas så länge sjukdomstillståndet kvarstår vilket förklaras med så länge sjukdoms- och läkningsprocessen pågår och läkarvård eller annan återställande behandling behövs.³² Arbetar man i Sverige och kan antas få en årlig inkomst av eget arbete om minst 24% av prisbasbeloppet skall en sjukpenninggrundande inkomst, efter egen anmälan, fastställas åt en.³³ För år 2001 motsvarar detta en inkomst på ca 8800 kr. Taket i försäkringen går vid 7,5 gånger prisbasbeloppet motsvarande en inkomst på närmare 277000 kr.³⁴

Årsinkomsten beräknas med hjälp av den totala lönen före skatt. Utöver lön kan även andra ersättningar i pengar medräknas, exempelvis OB-ersättning, vikariatillägg eller provision. Vissa inkomster får dock inte medräknas. Hit hör bl.a. a-kasseersättning, pensionsersättning, traktamente m.m.³⁵ Sjukpenningen är en dagersättning och enligt huvudregeln om dess storlek så bestäms den efter en viss procentandel av den sjukpenninggrundande inkomsten dividerat med 365 dagar, en s.k. kalenderdagsberäkning. Från och med 1996 gäller en enhetlig kompensationsnivå om 80% efter avdrag för en karensdag.³⁶

Enligt 3:5 AFL får en fastställd sjukpenninggrundande inkomst i vissa fall inte sänkas utan ska istället anpassas till löneutvecklingen inom den

³¹ SOU 1997:72, s.161.

³² RFV 2001:4, s.47 ff.

³³ Karnov 2001/02, band 3 s.4147 not 47 avseende 3:5 1 st. AFL.

³⁴ Karnov 2001/02, band 3, s.4144 not 27 avseende 3:2 2 st. AFL.

³⁵ Försäkringskassan informerar – Sjukförsäkring s.14 f. (informationshäfte fr.o.m. 010101).

³⁶ Karnov 2001/02, band 3 s. 4146 not 37 avseende 3:4 p.2.

försäkrades yrkesområde. Detta gäller fram till det att försäkrad fyller 65 år. Denna spärr gäller även i de fall där en försäkrads inkomstförhållanden, arbetstid eller andra omständigheter i och för sig skulle kunna ha betydelse för sjukpenningens storlek. Till denna skyddade personkrets hör bl.a. den som studerar med studiestöd, den som är arbetslös och anmäld som arbetssökande hos arbetsförmedlingen, den som minskar sin arbetstid i samband med graviditet samt de som fullgör värnplikt.³⁷

3.2.2 Ersättning vid bestående nedsättning av arbetsförmåga

I enlighet med arbetsskadelagen 4:1 kan försäkrad som, genom att ha drabbats av en arbetsskada, har fått sin förmåga att skaffa sig inkomst genom arbete nedsatt med minst en femtondel ha rätt till livränta för den uppkomna inkomstförlusten. Denna rätt förutsätter två saker. För det första ska den sjukdom som förorsakats av arbetsskadan ha upphört och för det andra måste den årliga inkomstförlusten uppgå till minst en fjärdedel av det vid årets början gällande basbeloppet. Även här finns ett inkomsttak på 7,5 prisbasbelopp liknande det i den allmänna försäkringen (4:11). Att märka här är att detta ingalunda innebär att inkomstförlusten överskjutande detta belopp inte ska vara livräntegrundande. I dessa fall ska livräntan för den överskjutande delen beräknas som den procentuella andel av livränteunderlaget som motsvarar inkomstförlustens storlek. Detta belyses bäst med ett exempel:³⁸

1999 är högsta livränteunderlag 7,5 pbb x 36400= 273000 kr.
Om den försäkrade skulle ha tjänat 300000 kr vid tiden för livränteprövningen om skadan inte inträffat och denne efter exempelvis omplacering i sitt nya yrke tjänar 270000 kr så motsvarar minskningen 10% (30/300). Livränta utgår då med 10 % av 273000 kr= 27300 kr/år.

När det gäller riktlinjerna för bedömningen av den försäkrades förmåga att skaffa sig inkomst genom arbete så skall följande förutsättningar beaktas. Man ska beakta vad som rimligen kan begäras av denne med hänsyn tagen till arbetsskadan, tidigare utbildning och verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och andra sådana omständigheter. För det fall livränta beviljas utgår denna med så stor andel av den försäkrades livränteunderlag som motsvarar graden av nedsättning av dennes förmåga att skaffa sig inkomst genom arbete (4:2,3). Vid bedömningen av förvärvsförmågan uttalade regeringsrätten i RAÅ 1996 ref. 58 att man inte endast skulle utgå från rent teoretiska utgångspunkter utan hänsyn skulle även i viss mån tas till den försäkrades personliga förhållanden. I målet var frågan om hänsyn skulle tas till det allmänna läget på arbetsmarknaden vid bestämmande av livränta. Regeringsrätten uttalade att så inte borde vara fallet. Till stöd härför påpekade rätten att arbetsskadeförsäkringens allmänna

³⁷ SOU 1997:72, s. 162.

³⁸ RFV 2001:4, s.58 f. jfr. RAÅ 1999 not 162.

syfte var att täcka inkomstförlust p.g.a. arbetsskada och således inte inkomstförlust beroende på andra omständigheter.

När det gäller beräkningen av livränteunderlag sker denna i princip efter samma mönster som vid beräkning av den sjukpenninggrundande inkomsten i lagen om allmän försäkring (4:5). Vissa avvikelser finns dock vid beräkningen. I livränteunderlaget ska även andra skattepliktiga förmåner än pengar beaktas. Med detta avses kostnadsersättning som inte undantas vid beräkning av skatteavdrag. Även semesterlön och semesterersättning medräknas utan de begränsningar som finns i AFL. Enligt en dom i FÖD 1994 ska livränteunderlaget beräknas på månadslönen multiplicerad med 12,20.³⁹

För unga människor som är försäkrade enligt LAF gäller lite avvikande regler. Om denne inte fyllt 25 år när skadan inträffar ska underlaget för tiden efter det att denna ålder uppnås vara den inkomst som, med hänsyn tagen till dennes sysselsättning vid skadans uppkomst, sannolikt skulle ha varit för handen vid 25 års ålder om skadan inte inträffat. Samma resonemang tillämpas även för ålderskategorierna 18 och 21 år. Anledningen till denna konstruktion är att man före 25 års ålder inte anses ha kommit upp i full lön. Uppräkningen sker vid fastställandet av underlaget och är baserat på antaganden om genomsnittslönen för respektive åldersgrupp inom det aktuella yrkesområdet.⁴⁰ När det gäller skador på personer som vid skadetillfället genomgick en riskfylld yrkesutbildning finns även här en särreglering. För dessa fall utgörs livränteunderlaget för beräknad utbildningstid lägst av den inkomst som denne sannolikt skulle ha fått om han vid skadan avbrutit utbildningen och påbörjat förvärvsarbete. För tiden efter utbildningens slut utgörs livränteunderlaget lägst av den inkomst av förvärvsarbete som denne sannolikt skulle ha fått om skadan inte inträffat. Bedömningen ska vara så individuell som möjligt med beaktande av bl.a. ålder, utbildning samt tidigare utbildningsbetyg. Om utbildning sker utan anknytning till något speciellt yrke minskar möjligheterna till en individuell prövning. För denna kategori gäller en garantiregel, den s.k. ålderstrappan (4:10). Livränteunderlaget får inte beräknas till lägre belopp än vad som motsvarar:

- Två gånger basbeloppet för tid före 21 års ålder
- Två och en halv gånger basbeloppet för tid mellan 21 och 25 års ålder
- Tre gånger basbeloppet för tid från och med 25 års ålder

Den som inte fyllt 25 år när utbildningen beräknas vara klar bedöms enligt reglerna om unga försäkrade enligt ovan. För övriga ska underlaget fastställas definitivt när studierna är avslutade.⁴¹

³⁹ RFV 2001:4, s.56 f. FÖD-nr 1994:3.

⁴⁰ RFV 2001:4, s.61.

⁴¹ RFV 2001:4, s.63.

Ett intressant rättsfall kan kasta ljus över den praktiska tillämpningen.⁴²

Målet handlar om Fredrik som skadade sig under ett sommarvikariat 1990 vid en ålder av 17 år. Försäkringskassan godkände skadan som arbetsskada i januari 1991. I oktober samma år beslutade försäkringskassan att upphöra med utbetalning av sjukpenning till denne. Saken kom upp i socialförsäkringsnämnden där Fredrik yrkade på livränta. Nämnden beslutade i december 1992 att inte medge denne livränta med motiveringen att någon inkomstminskning med anledning av arbetsskadan ej erhållits. Enligt dittillsvarande praxis godtogs inkomst som avtalats, utlovats eller på annat sätt gjordes trolig men som på grund av arbetsskadan inte kommit till stånd. I Fredriks fall fanns inte något avtal om anställning efter avslutad skolgång och det var inte heller sannolikt att denne skulle ha fått anställning. Fredrik bestred detta eftersom han i sin tur menade att arbetsgivaren trots olyckan var beredd att diskutera en anställning av vilket man kunde dra slutsatsen att så även hade skett om han varit oskadad. Det var därför, enligt honom, naturligt att denne efter avslutad skolgång kunnat fortsätta arbeta inom detta yrkesområde. Begäran om livränta avslogs både i läns- och kammarrätt och målet kom sedermera upp i Regeringsrätten. Rätten uttalade:

”Vid livränteprovning är det dock avgörande vilka försörjningsekonomiska konsekvenser som uppstått av skadan (....) Utgångspunkten för bedömningen blir således, som kammarrätten konstaterat, vilken inkomst denne efter gymnasiestudierna sannolikt skulle ha erhållit i det yrke han hade när han skadade sig eller av annat arbete inom det yrkesområde han utbildade sig för.”

Vid en samlad bedömning konstaterade regeringsrätten för det första att arbetsskadan inneburit att Fredriks studiegång blivit fördröjd. Därefter gjorde rätten en prognos över när dennes utbildning kunde anses vara avslutad. Avslutningsvis menade regeringsrätten att det framstod som sannolikt att Fredrik, om skadan inte inträffat, efter den beräknade utbildningstiden skulle ha kunnat erhålla arbetsinkomst inom yrkesområdet. Dennes förmåga att skaffa sig arbetsinkomst skulle därför anses nedsatt efter utbildningens beräknade avslutning. Nedsättningen ansågs överstiga en femtondel med hänsyn tagen till uppgifterna om dennes förvärvsförmåga före skadan och skadans inverkan på dennes intellektuella och fysiska kapacitet. Regeringsrätten biföll därför dennes yrkande om livränta enligt arbetsskadeförsäkringen.

Rätten till livränta skall omprövas om ändring av betydelse skett i de förhållanden som var avgörande för det ursprungliga beslutet. Detta innebär att livräntan både kan höjas, sänkas eller tas bort helt vid ändrade inkomstförhållanden. Riktmärke vid denna bedömning är att ändringen uppgår till minst 1/20 av den årliga inkomst av förvärvsarbete som den försäkrade skulle ha haft som oskadad.⁴³

Vad utgör då ändring av betydelse? I RA 1996 not 74 konstaterade regeringsrätten att ändrade anställningsförhållanden som medförde högre lön för den livräntebärande inte automatiskt medför att en ändring av betydelse ska anses föreligga. I RA 1999 ref. 56 uttalade regeringsrätten, med hänvisning till förarbetena till LAF, att som en riktpunkt borde gälla att inkomständringen uppgår till minst 1/20 av den årliga förvärvsinkomsten som oskadad för att en förändring av betydelse ska anses föreligga.

⁴² RA 1998 not 117

⁴³ RFV 2001:4, s.63 f.

3.3 Ersättning genom kollektivavtal

3.3.1 Allmänt

Under den schematiska översikten ovan i 3.1 nämndes att det i arbetslivet är kutym att arbetsgivaren, genom kollektivavtal, åläggs att teckna en trygghetsförsäkring vid arbetsskada för sina anställda (TFA). Bakgrunden till denna går tillbaka till en överenskommelse mellan SAF⁴⁴ på den ena sidan och LO och PTK på den andra sidan. Även staten, landstingen och kommunerna har ingått liknande avtal. I enlighet med kollektivavtalen är varje ansluten arbetsgivare skyldig att teckna TFA för sina arbetstagare oavsett fackligt medlemskap hos dessa eller inte. Även oorganiserade arbetsgivare kan antingen genom hängavtal eller utan kollektivavtal överhuvudtaget teckna en sådan försäkring förutsatt att försäkringsgivaren lämnar sitt samtycke därtill.⁴⁵ Denna försäkring ger ersättningar på skadeståndsnivå och har sin största betydelse när det gäller ersättning för ideell skada och vid ersättning för inkomstförlust utöver det som socialförsäkringarna täcker varför en genomgång av dessa är befogad. I redogörelsen nedan är det PSA dvs. det statliga kollektivavtalet som utgör mallen. Att notera är att förändringar vad beträffar den ideella ersättningen har trätt i kraft från och med årskiftet 2002 i skadeståndslagen vilket säkerligen även kommer att avspegla sig i de kommande kollektivavtal som knyts mellan arbetsgivare och arbetstagare.⁴⁶

3.3.2 Ideell ersättning och kompensation för inkomstförlust

Ideella skador kan bäst beskrivas som skador av icke-ekonomisk natur exempelvis fysiskt och psykiskt lidande vid personskador. Utmärkande är att den inte låter sig mätas i pengar på samma sätt som ekonomiska skador där inkomstförlust kan nämnas som ett exempel. De ersättningsposter som så att säga faller in under begreppet ideell ersättning vid personskada är sveda- och värk, lyte eller annat stadigvarande men samt olägenheter i övrigt.⁴⁷

Sveda och värkersättning avser fysiskt och psykiskt lidande under den akuta sjukdomstiden efter skadan. Gränsen mellan dess ideella natur och den rent ekonomiska kan vara något oklar i vissa fall. Olika utlägg för att underlätta den skadelidandes tillvaro under sjukdomstiden ersätts ofta som en del av beloppet för sveda och värk. För att ersättning skall betalas ut krävs att sjukledigheten varat mer än 30 dagar. Vid arbetssjukdom betalas ersättning fr.o.m. den 91:a dagen.

⁴⁴ Beteckningen SAF är numer utbytt mot beteckningen ”svenskt näringsliv”.

⁴⁵ Hellner/Johansson: ”Skadeståndsrätt”, 6:e uppl. 2000, s.299.

⁴⁶ Prop. 2000/01:68

⁴⁷ Prop. 2000/01:68, s.17 f.

Ersättning för lyte och men omfattar lidande eller obehag som kvarstår efter den tid då personskadan kan anses vara bestående. Med lyte avses kanske främst vanställande kroppsfel exempelvis ärr, hälta eller förlust av någon kroppsdel. Annat stadigvarande men till följd av skadan innebär att man tar sikte på andra framtida följder av skadan och då inte endast sådant som medför smärta eller obehag utan även sådant som omöjliggör att den skadelidande kan leva ett normalt liv. Här kan nämnas förlust av sinnesfunktioner, impotens och icke vanställande kroppsfel t.ex. rörelsehinder eller talfel.

Olägenheter i övrigt avser även den skadeföljder efter akut sjukdomstid. Detta är en form av slasktratt där ersättning ges för svårbedömda faktorer som t.ex. allmänna besvär av skadan i arbetet, ökad anspänning som krävs av den skadelidande för att uppnå ett visst arbetsresultat samt risken att framförledes förlora mera extraordinära inkomster. Under denna kategori sorterar även i viss mån förhöjda levnadsomkostnader t.ex. extra utgifter för transporter m.m. För ersättning krävs att arbetsskadan medfört bestående medicinsk invaliditet.

När det gäller de lagändringar som trätt i kraft 1 januari 2002 så innebär de kortfattat att bestämmelserna om sveda- och värk samt lyte- och men omformuleras i skadeståndslagen för att tydligare visa att ersättningen både avser psykiskt och fysiskt lidande. När det gäller detaljerade bedömningsgrunder gör regeringen bedömningen att det även fortsättningsvis ligger i domstolars och skadeprövningsnämnders roll att leda rättstillämpningen i detta avseende. Ersättningsposten olägenheter i övrigt slopas och ersätts av en ersättningspost som har ett snävare innehåll kallad särskilda olägenheter. Anledningen till sistnämnda förändring är att ersättningspostens nuvarande omfattning är otydlig och svår att tillämpa då den även i vissa fall ersätter vissa icke-ideella skador. Ersättning för särskilda olägenheter bör betalas endast vid särskilt allvarlig invaliditet och efter en individuell prövning samt därutöver undantagsvis om olägenheten klart överstiger vad som kompenseras genom ersättning för lyte eller annat stadigvarande men. Hur bestämmelsen ska uttolkas överlämnas till rättstillämpningen. Kontentan blir alltså att vissa skadeföljder som idag ersätts som olägenheter i övrigt skall framledes ersättas under andra ersättningsposter.⁴⁸

För den som omfattas av kollektivavtalet ges även möjlighet till täckning av inkomstförluster under akut sjukdomstid samt vid invaliditet, sjukvårdskostnader, övriga kostnader samt framtida sådana. Dessutom utges ersättning vid dödsfall till efterlevande samt för begravningskostnader.⁴⁹ En noggrannare genomgång av förutsättningarna för täckning av inkomstförluster samt konsekvenserna för just de värnpliktiga följer nedan i 4.2.2.

⁴⁸ Prop. 2000/01:68, s. 23 ff.

⁴⁹ Arbetsgivarverket cirkulär 2001: A 9 (2001-09-26) PSA

4 Skador under värnplikten

4.1 Allmänt

Lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd tillämpas för vissa kategorier av personer som i allmänhet inte omfattas av arbetsskadeförsäkringen. Som exempel kan nämnas totalförsvarspliktiga, frivilliga brandmän och personer som intagits på kriminalvårdsanstalt.⁵⁰ Med totalförsvarspliktiga avses varje svensk medborgare från början av det kalenderår när han eller hon fyller 16 år till slutet av det kalenderår när han eller hon fyller 70 år. Denna plikt gäller även den som utan att vara svensk medborgare är bosatt i riket. Som varande totalförsvarspliktig är man skyldig att bl.a. tjänstgöra inom totalförsvaret i den omfattning som ens kroppskrafter och hälsotillstånd tillåter. Tjänstgöringen fullgörs som värnplikt, civilplikt eller allmän tjänsteplikt. När det gäller värnplikten, som ju är föremål för denna uppsats, skall den fullgöras hos försvarsmakten och alltid inledas med grundutbildning. Skyldigheten att fullgöra värnplikt omfattar endast män som är svenska medborgare och gäller från början av det kalenderår när den totalförsvarspliktige fyller 19 år till slutet av det kalenderår när han fyller 47 år.⁵¹ Fortsättningsvis används både uttrycket värnpliktig och totalförsvarspliktig när det gäller förstnämnda kategori. Innebörden av detta blir endast att den utvidgade kretsen som inryms i begreppet totalförsvarspliktig får, så att säga, vara med i framställningen.

Personskadeskyddet gäller under den s.k. skyddstiden. Med detta avses perioden från och med när resan till den skyddade verksamheten påbörjas och fram till och med avslutandet av denna dvs. i form av hemresan från verksamheten. Skyddet gäller för skada som inträffat under denna tid. En skada ska anses orsakad av olycksfall när övervägande skäl talar för det. Här gäller alltså samma beviskrav som i LAF. Skador som visar sig under skyddstiden men som inte orsakats av olycksfall ska anses ha skett under skyddstiden om det inte finns anledning att anta att skadan orsakats av annat än verksamheten och denna heller inte väsentligt bidragit till skadan. I dessa fall är alltså beviskravet lägre än vid prövning enligt LAF. Har skadan visat sig först efter skyddstiden ska den anses ha uppkommit enligt densamma om verksamheten skäligen kan antas ha väsentligt bidragit till skadan.⁵² Sett till de historiskt redogjorda förhållandena i 2.2 ovan så har med andra ord ursprungsregleringen bibehållits i denna del.

Ersättning utgår vid sjukdom, bestående nedsättning av arbetsförmågan samt dödsfall i huvudsak enligt tillämpliga bestämmelser i LAF. Det finns dock

⁵⁰ SOU 1998:30, s.99.

⁵¹ Lag 1994:1809 om totalförsvarsplikt, 1-5 §§.

⁵² SOU 1998:30, s. 99 f.

vissa undantag: Sjukpenning eller livränta utgår under inga omständigheter under skyddstiden.⁵³

Steg II i den värnpliktiges rätt till skadeersättning följer av en kvalifikation genom LSP. Tanken bakom denna konstruktion är att efterlikna den situation som råder på arbetsmarknaden generellt med kollektivavtalens utfyllande funktion särskilt beträffande ersättning vid ideella skador och inkomstförluster. I lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m. stadgas att rätten till ersättning avser de förmåner och belopp som skulle ha utgått för det fall att den skadade omfattats av statens personskadeförsäkring dvs. varit anställd. En lustifikation kan nämnas beträffande denna hänvisning. Den statliga personskadeförsäkringen upphörde att existera 1986 och ersattes med PSA- Avtal om ersättning vid personskada. Trots att 16 år gått har någon ändring i lagtexten inte gjorts. Detta är måhända bagatellartat men ändå anmärkningsvärt i sig.

4.2 Den senare utvecklingen

4.2.1 Sjukpenning och livränta

Genomgripande förändringar dels i LAF 1993 och i AFL 1996 medförde både att ersättningsnivån sänktes vad beträffar sjukpenning samt att rätten till viss ersättning för sjukvårdskostnader slopades. Denna förändring drabbade både s.k. vanliga förvärvsarbetande och totalförsvarspliktiga.⁵⁴ Härutöver infördes även en indelning av de värnpliktiga med verkan fr.o.m. juli 1995 när det gällde hur man var ersättningsberättigad enligt både LSP och lagen om statlig ersättning vid ideell skada m.m. Förmånligare regler enligt dessa lagar gäller för den som har en längre grundutbildningstid än 60 dagar.⁵⁵ Detta är dock inte något större bekymmer vad beträffar de värnpliktiga då minsta grundutbildningstid är 80 dagar.⁵⁶ Ett tänkbart problem kan dock uppstå för det fall att någon är inkallad till s.k. repmånad som understiger 60 dagar utan att ha skaffat någon form av arbetsinkomst ute i det civila livet. Här kan det mindre förmånligare skyddet inträda. Detta är dock mest sannolikt vid en långvarig lågkonjunktur på arbetsmarknaden men bara det faktum att möjligheten finns att hamna i ett sämre läge ersättningsmässigt torde motivera åtgärder i denna fråga då verksamhetens farlighet inte tar hänsyn till huruvida du har någon anmäld sjukpenninggrundande inkomst eller ej.

Den 1 januari 1998 trädde förändringar i kraft som påverkade den värnpliktiges situation i positiv riktning. Åter på det rent generella planet så höjdes ersättningsnivåerna vid sjukskrivning från 75% till 80% av den

⁵³ SOU 1998:30, s. 100.

⁵⁴ Prop. 1997/98:1, s.79.

⁵⁵ SFS 1994:2073

⁵⁶ Förordning 1995:238 om totalförsvarsplikt, 5:3

sjukpenninggrundande inkomsten dock efter avdrag för 1 karensdag. Då den sjukpenninggrundande inkomsten i regel baseras på den inkomst som den sjuke kan antas komma att få framledes uppstår ett problem för de värnpliktiga som skadas under verksamheten. Många som rycker in till grundutbildningen gör detta innan de hunnit skaffa civila jobb och därmed arbetsinkomst. I dessa fall måste den sjukpenninggrundande inkomsten bestämmas utifrån vissa minimibelopp kopplade till den sjukens ålder vilket i regel innebär att endast låga ersättningar utbetalas.⁵⁷

De åtgärder som nu blev aktuella syftade till att förbättra nivåerna vid beräkningen av ersättningsunderlag för sjukpenning och livränta. Dessutom ansåg man det angeläget att återinföra ersättningsrätten för vissa kostnader för läkarvård m.m. Fram t.o.m. 1998 fick ett sjukpenninggrundande inkomstunderlag enligt 12§ LSP (med hänvisning till 4:10 2 st. LAF) inte beräknas till lägre belopp än vad som motsvarade två gånger basbeloppet om den värnpliktige befann sig inom åldersramen 18-21 år, två och en halv gånger basbeloppet mellan 21-25 år samt tre gånger basbeloppet om denne var över 25 år vid skadetillfället (den s.k. ålderstrappan).⁵⁸ Efter 1998 har beloppen i dessa fall höjts till fyra, fyra och ett halvt respektive fem gånger basbeloppet vilket medfört att hänvisningen till LAF numera slopats. Från och med 1998 har m.a.o. den 12§ ett självständigt innehåll. Utöver ovan redogjorda förändring återfick de totalförsvarspliktiga möjligheten att, efter skyddstidens slut, kunna få ut ersättning för nödvändiga kostnader vad beträffar läkarvård, sjukvårdande behandling, sjukhusvård samt läkemedel under högst tre års tid. Hit räknas även nödvändiga resekostnader.⁵⁹ För att kunna få en bild av den verklighet som en värnpliktig kan råka ut för vid skada som orsakar sjukskrivning efter tjänstgöringen så lämnas här två exempel. I bägge fallen är förutsättningarna att den värnpliktige inte haft arbete före inryckningen och inte heller hunnit få det efter tjänstgöringen.

Före 1998:

Sjukpenningunderlag garantibelopp 18-21 år, 2 basbelopp (36200 kr)	
36200 x 2=	72400 kr
Ersättningsnivå 80%	57920 kr
- skatt 30%	40545 kr

Fördelar man dessa 40545 kr på 12 månader så blir nettoutbetalningen per månad ca. 3380 kr.

Efter 1998:

Sjukpenningunderlag garantibelopp 18-21 år, 4 basbelopp (36200 kr)	
36200 x 4=	144800 kr
ersättningsnivå 80%	115840 kr
- skatt 30%	81088 kr

⁵⁷ Prop. 1997/98:1, s.77.

⁵⁸ Prop. 1997/98:1, s.78.

⁵⁹ SFS 1997:1189

Fördelar man dessa 81088 kr på 12 månader så blir nettoutbetalningen per månad ca. 6760 kr.

Både när det gäller bestämmandet av sjukpenning- och livränteunderlag tillämpas vissa, i 10§ LSP, angivna bestämmelser i LAF. Den som fått sin förmåga att skaffa inkomst genom arbete nedsatt med minst en femtondel har enligt 4:1 LAF rätt till ersättning i form av livränta såvida den årliga förlusten inte understiger en fjärdedels basbelopp. Livränteunderlaget bestäms enligt 4:5 LAF i princip på samma sätt som sjukpenningunderlaget enligt 3:2 AFL. Om det inte går att fastställa någon sjukpenninggrundande inkomst så gäller alltså även för beräkningen av livränteunderlaget bestämmelserna i 12§ LSP.⁶⁰

En särskild sjukpenning kan enligt 13§ LSP utges om en totalförsvarspliktig under grundutbildning längre än 60 dagar har ådragit sig sjukdom under skyddstiden, utryckningsmånaden eller den efterföljande månaden och denna sjukdom nedsätter dennes förmåga att skaffa sig inkomst genom arbete med minst 25%. Denna form av sjukpenning utges vid sjukdom som på grund av bestämmelserna i LSP 6-8§§ inte täcks av lagens övriga ersättningsbestämmelser. Som exempel kan nämnas att sjukdomen inte har samband med tjänstgöringen. Beräkningen av detta sjukpenningunderlag sker på samma sätt som den vanliga sjukpenningen enligt 12§ LSP.

Noterbart är att den s.k. ålderstrappan, som numer inte enbart finns i LAF utan även i LSP, är ursprunget ur förarbetena till sistnämnda lag. Enligt dess lydelse i LAF anses den omfatta bl.a. personer som genomgår yrkesutbildning vid skadetillfället vilket förklarar varför man tidigare ansåg att värnpliktiga omfattades av den. När nu ersättningsunderlaget höjdes för de värnpliktiga var det givetvis ohållbart att behålla hänvisningen till LAF. Denna separation anser jag vara ett bevis för att man faktiskt börjar ta de värnpliktigas situation på allvar. Anledningen härtill har beskrivits tämligen ingående i propositionen till 1998 års förändringar:

”Det är av stor betydelse att medborgarna känner ansvar för och efter förmåga medverkar till Sveriges försvar. Detta tillgodoses bäst genom ett system med plikttjänstgöring. Under tjänstgöringen utsätts dock de totalförsvarspliktiga för vissa risker som de i annat fall inte skulle utsättas för. Det är därför viktigt att utbildningen genomförs på ett sådant sätt att riskerna så långt det är möjligt minimeras. När en olycka trots vidtagna åtgärder ändå inträffar är det angeläget att reglerna om personskadeskydd kan ge ett gott (min understrykning) skydd för de som drabbas av en skada.”⁶¹

⁶⁰ Prop. 1997/98:1, s.78 f.

⁶¹ Prop. 1997/98:1, s. 79.

När redogörelsen för de föreslagna förändringarna från och med 2002-07-01 skall presenteras nedan i 4.5 finns det anledning att ha detta uttalande i minnet.

4.2.2 Ideell ersättning och kompensation för inkomstförlust

När det gäller den ideella ersättningen för värnpliktsskador har inte mången förändring skett sedan 1977 års lag. En stor förändring förtjänar dock att uppmärksammas. Genom lagändring 1991 utökades den värnpliktiges rätt så tillvida att den alltsedan dess inte enbart omfattar ideell ersättning utan också ger möjlighet till ersättning för bl.a. inkomstförlust. Som ovan nämnts finns en skillnad i ersättningskydd mellan de som tjänstgör längre än 60 dagar och de med kortare tjänstgöringstid. De värnpliktiga hör till den kategori som omfattas av det förbättrade skyddet i detta hänseende. Förbättringen innebär att denne även på fritiden omfattas av lagen när det gäller ersättning av ideell natur. Enligt kollektivavtalet ersätts ideell skada efter skadeståndsrättslig modell vilket innebär att någon skillnad i beloppsnivåer i förhållande till vanliga förvärvsarbetande inte står att finna. Intressantare saker kan inträffa när det gäller täckningen av inkomstförlust. Först en kortare redogörelse för vad avtalet ersätter i denna del.

Kompensation för inkomstförlust regleras i PSA enligt två modeller, under akut sjukdom samt vid invaliditet. En av förutsättningarna som måste vara uppfyllda för rätt till ersättning vid olycksfall samt färdolycksfall är att arbetsförmågan nedsatts i minst 14 dagar eller medfört bestående invaliditet (6§). För arbetssjukdomar som klassats som arbetsskada enligt LAF gäller för rätt till ersättning att sjukdomen kvarstår 180 dagar från visandedagen (7§). Även i kollektivavtalet finns jämkningsregler vid uppsåt eller grov oaktsamhet när den skadade medverkat till skadan (10§). En skillnad som finns för värnpliktiga i förhållande till statligt anställda är att den förstnämnde kan föra talan mot arbetsgivaren (staten).⁶²

Ersättning ur PSA utges inte till den del den skadade har rätt att utfå ersättning ur AFL, LAF, annan författning eller annat kollektivavtal. Inte heller utges ersättning enligt kollektivavtalet om den skadade har rätt till ersättning från någon försäkringsanstalt t.ex. trafikskadelagen eller från något annat håll enligt skadeståndsrättsliga grunder för inkomstförlust, kostnader eller ideella ersättningar. Sistnämnda gäller dock inte utan undantag. I de fall arbetsgivaren har rätt till återkrav via regress medges ersättning även i dessa fall.⁶³

Vid arbetsoförmåga till följd av arbetsolycksfall, dock inte färdolycksfall, som varar mer än 14 dagar lämnas ersättning under sjuklönetid och sjukpenningtid vid inkomstförlust för den akuta sjukdomstiden enligt följande:

⁶² Prop. 1990/91:102, s.188 f.

⁶³ Arbetsgivarverket cirkulär 2001:A 9 (2001-09-26) PSA, s.12.

Dag 1 (karensdagen)	hela inkomstförlusten
Dag 2-14	20% av sjukpenninggrundande inkomst
Dag 15-90	10% av sjukpenninggrundande inkomst
Dag 91-	20% av sjukpenninggrundande inkomst

Att märka är att vid lönedelar över 7,5 gånger prisbasbeloppet ersätts hela inkomstförlusten. För de värnpliktigas del har denna bestämmelse ringa betydelse då man vid denna ålder i livet knappast kommit upp i motsvarande löneläge. Den generösa förlusttäckningen just för arbetsolycksfallen beror som ovan nämnts (s. 13) på att den s.k. vållandeparagrafen slopades fr.o.m. 1/5 2001. Detta medför att den skadade inte längre behöver bevisa vållande från arbetsgivaren för att få full ersättning för inkomstförlust.⁶⁴

Inkomstförlust vid bestående invaliditet utges i form av livränta. Livränta för lönedelar underskridande 7,5 gånger prisbasbeloppet utges endast om förlusten av arbetsinkomst är mindre än 1/15.⁶⁵ Detta får anses naturligt då kollektivavtalet kompletterar socialförsäkringen. Arbetskadeförsäkringen utger livränta om förlusten av arbetsinkomst överstiger 1/15.

När det gäller ersättning för inkomstförlust uppstår i vissa fall ett problem som förtjänar att uppmärksammas just beträffande de värnpliktiga. Vissa, om än få, av de som rycker in till tjänstgöring har skaffat sig stadigvarande arbete innan tjänstgöringens påbörjande. Denna grupp är således inne i socialförsäkringssystemet vilket ger dem en någorlunda stabil grund att stå på i händelse av skada. Här kan ersättning utges ur PSA för det fall att skadan medför inkomstförlust när denne inte kan återvända till sitt ordinarie arbete efter avslutad tjänstgöring. Värre är det för dem som inte har något arbete innan. För denna grupp uppstår ingen faktisk inkomstförlust när de avbryter/avslutar sin tjänstgöring. Den enda ersättning denna kategori kan komma i fråga för är om skadan medför risk för framtida inkomstförluster.

4.2.3 Övriga ersättningsmöjligheter

För den som skadats eller blivit sjuk på grund av den speciella verksamhet som bedrivs av totalförsvaret finns en möjlighet till ekonomisk hjälp och stöd från stiftelsen kungafonden. Denna tillkom genom en riksinsamling under krigsåret 1943 som en del av en förstärkt försvarsberedskap på initiativ från bl.a. företrädare från dåvarande regering och näringslivet. Stiftelsen fyller en viktig funktion där samhällets sociala skyddsnet har sina grövsta maskor eller då försäkringsbolagens utredningar drar ut på tiden. Kungafonden kan via sin konstruktion av stiftelse agera snabbt och obyråkratiskt till stor fördel särskilt vad beträffar personer som skadat sig

⁶⁴ <http://www.lo.se/forsakri/allaforb/hore/arbska.html> 2002-04-02, TFA gällande anställda inom Hotell- och restauranganställdas förbund, fliken ”TFA, trygghetsförsäkring vid arbetskada” s.1 av 4.

⁶⁵ PSA, 31§, s.17.

under värnplikten. Fonden kan även ge hjälp till rehabilitering samt bidrag till efterlevande vid dödsfall.⁶⁶

4.3 Skadestatistik

När det gäller omfattningen av skador under värnpliktstjänstgöring så finns numer en mängd statistik att tillgå. Innan denna presenteras så måste ett par klargöranden göras.

- Vid presentationen görs en uppdelning mellan en undersökning som finns refererad i SOU 1998:30 – ”Utlandsstyrkan” och en sammanställning avseende arbetsskador inom försvarsmakten 2000 som försvarets sjukvårdscentrum (FSC) bistått mig med. I den förstnämnda studien, som avser perioden 1993-1996, görs en uppdelning mellan olycksfall, misshandel, färdolycksfall och sjukdom. Då mitt intresse varit att få en helhetsbild har jag ansett det smidigast att slå samman dessa kategorier till en. I denna ingår inte heller statistik över olycksfall eller sjukdomar med dödlig utgång.
- Utredningen år 2000 är en sammanställning som i många hänseenden skiljer sig från 1998 års offentliga utredning. Detta främst i fråga om djupet på presenterat material. Detta medför att en viss balansgång måste ske i presentationen. Min ambition är därför att poängtera olikheterna fortlöpande där de förekommer.

Det totala antalet skador som anmäldes mellan 1993-1996⁶⁷ enligt följande gruppindelning: Yrkesofficerare i utlandsstyrkan (hädanefter YU), övriga i utlandsstyrkan (ÖU), yrkesofficerare i vanlig tjänst (YVT), totalförsvarspiktiga och frivilliga i tjänsten (TFFT) samt totalförsvarspiktiga och frivilliga under fritid (TFFF). Förkortningarna används genom hela den redovisade statistiken enligt utredningen.

	1993	1994	1995	1996
YU	4	39	18	7
ÖU	25	119	49	87
YVT	177	147	97	64
TFFT	1020	1778	1539	1000
TFFF	87	118	84	33

Anmälningarnas konsekvenser (antal):

⁶⁶ <http://www.kungafonden.se/k/main.htm>. 2002-04-09.

⁶⁷ SOU 1998:30, s.55 f.

YU	sjukskrivning mer än 30 dagar, utan men	14
	Medicinsk invaliditetsgrad 0-15 %	10
	Medicinsk invaliditetsgrad 16-30 %	1
ÖU	sjukskrivning mer än 30 dagar, utan men	74
	Medicinsk invaliditetsgrad 0-15%	37
	Medicinsk invaliditetsgrad 16-30%	3
YVT	sjukskrivning mer än 30 dagar, utan men	109
	Medicinsk invaliditetsgrad 0-15%	91
	Medicinsk invaliditetsgrad 16-30%	6
	Medicinsk invaliditetsgrad 31-100%	1
TFFT	sjukskrivning mer än 30 dagar, utan men	1307
	Medicinsk invaliditetsgrad 0-15%	837
	Medicinsk invaliditetsgrad 16-30%	4
	Medicinsk invaliditetsgrad 31-100%	2
TFFF	sjukskrivning mer än 30 dagar, utan men	98
	Medicinsk invaliditetsgrad 0-15%	61
	Medicinsk invaliditetsgrad 16-30 %	4

Vid undersökningen har man för att belysa hur riskfylld en verksamhet är omvandlat ovanstående till relativa tal. Om man numrerar de olika konsekvenserna så att sjukskrivning mer än 30 dagar utan men får beteckningen K1 och den medicinska invaliditeten får beteckningen K2 får det följande utfall per 1000 anställda eller totalförsvarspliktiga per år:

YU	K1- 8,95	K2- 3,94	
ÖU	K1- 32,66	K2- 11,46	
YVT	K1- 3,23	K2- 1,53	
TFFT	K1- 17,92	K2- 7,02	(avser både fritid och tjänst)

När det gäller beräkningsunderlaget för de totalförsvarspliktiga så har man utgått från att i genomsnitt 30000 totalförsvarspliktiga per år tjänstgjorde under perioden. I begreppet ingår både värnpliktiga och civilpliktiga. Med sistnämnda kategori avses de som väljer att tjänstgöra i den civila delen av försvaret exempelvis inom räddningstjänst, elförsörjning eller transporter. Även den som vill ha vapenfri tjänst placeras inom det civila försvaret.

För att få en god jämförelse har även motsvarande siffror angivits för andra riskutsatta yrkeskårer. Även här gäller per 1000 anställda och år.

K1	Poliser, brandmän, väktare	10,02
	Trävaruarbete	9,67
	Transport- och kommunikation	8,93
	Gruv- och stenbrytning	8,78
	Bygg- och anläggning	8,62
K2	Trävaruarbetare	3,96

Bygg- och anläggning	2,93
Massa- och pappersarbete	2,64
Stål- metallverk- smides- gjuteriarbete	2,28
Gruv- och stenbrytning	2,22

De slutsatser man kan dra av detta är att den värnpliktige utsätts för väldigt stora skaderisker under tjänstgöring och ofta med allvarliga följder. Någon måhända invänder att utlandsstyrkan är så att säga värre vilket i sig är en riktig iakttagelse men då glömmar man att sistnämnda grupp inte på något sätt har tvångsmakt över sig vilket i mitt tycke spelar stor roll när man ser till hur kompensationen sker vid skador eller dödsfall.

En närmare granskning av statistiken avseende år 2000:

Denna statistiska undersökning är i många hänseenden bättre än den ovan redovisade. Som exempel härpå kan nämnas att just statistiken över värnpliktiga är fri från hänsynstagande till inslaget av frivilliga. Med kategorin värnpliktiga avses här värnpliktig personal under grundutbildning eller fortsättningsutbildning. En annan skillnad är att färdolycksfallen här ingår i kategorin vpl-fritid tillsammans med olycksfall och sjukdom under fritid eller annan ledighet. En tredje skillnad är att nedanstående siffror för de värnpliktigas del inkluderar allehanda skador alltifrån rena bagatellskador till dödsfall. Detta bör man ha i åtanke när man jämför siffror mellan de olika statistiska perioderna. Nedan redovisas det totala antalet anmälda arbetsskador inom försvarsmakten i förhållande till de värnpliktiga.

	1997	1998	1999	2000
Vpl-olycksfall	4216	3794	3158	2555
Vpl-sjukdom	74	62	49	56
Vpl-fritid	280	205	202	155
Summa:	4570	4061	3409	2766
Totalt Försvaret	5785	5241	4596	3861

Vid en beräkning av den procentuella andel av anmälda skador som hamnar i kategorin värnpliktiga blir resultatet aningen skrämmande. Mellan 71 och 79 % av alla skador som anmäls som arbetsskada drabbar värnpliktiga. Undantar man Vpl-fritid som inte har direkt anknytning till den farliga verksamheten och endast indirekt har del i tvångsmomentet blir motsvarande siffror mellan 67 och 74 % vilket i mitt tycke ytterligare bekräftar verksamhetens farlighet.

För att ytterligare belysa allvarligheten i den värnpliktiges situation så kan man jämföra antalet arbetsskadeanmälningar med storleken på värnpliktskullen för dessa år. Utfallet ser då ut på följande sätt:⁶⁸

	1997	1998	1999	2000
Antal arbetsskadeanm.	4570	4061	3409	2766
Antal inryckta Vpl.	23859	19193	18771	16978
Andel anmälningar (%)	19	21	18	16

Vid en betraktelse ur denna synvinkel kan man grovt konstatera att nästan var 5:e värnpliktig riskerar att skada sig på ett sådant sätt att anmälan om arbetsskada är nödvändig. Vid motsvarande jämförelse i 2000 års statistiska undersökning för kategorin anställda inom försvaret blir motsvarande siffra följande:

	1997	1998	1999	2000
Antalet arbetsskadeanm.	1100	992	934	845
Antal anställda (ca.)	27500	27000	24000	23000
Andel anmälningar (%)	4	3,7	3,9	3,7

Jämförelsen visar på en stor skillnad minst sagt. Endast var 25:e anställd riskerar att skada sig på ett sådant sätt att anmälan om arbetsskada är nödvändig. Dessa fakta talar för sig själva.

4.4 Praxis

Med tanke på den redovisade statistiken över värnpliktsskador kan man tycka att det, sett till det stora antalet skador inom denna kategori, torde finnas en rikhaltig praxis på området. Detta är dock en illusion. Efter att ha gått igenom dels Försäkringsöverdomstolens praxis från 1979-1994 och därefter Regeringsrättens praxis från 1995-2000 så har jag inte funnit mer än två avgöranden med värnpliktiga inblandade. Anledningarna härtill kan vara många. Antingen behöver aldrig mål av denna kategori nå så långt som till dessa domstolar eller så beror det på att informationen till de värnpliktiga är så bristfällig vad beträffar hur man går till väga för att få ut ersättning för sina skador. Om detta kan man fundera. Med anledning av den fattiga flora av rättsfall som finns att tillgå så följer här en innehållsrik redogörelse av de jag funnit.

I FÖD 1987:59 hade Å skadat sig i samband med värnpliktstjänstgöring 1977 och fick till följd av denna skada bl.a. amputera ena handen. Försäkringskassan godkände skadan enligt LSP samma år och genom beslut i januari 1980 tillerkändes denne livränta för tiden

⁶⁸ Pliktverkets statistik: <http://www.pliktverket.se/statistik/sammanställning/ss-inryckta.asp> 2002-04-09. De procentuella beräkningarna som presenteras på nästa sida är förf. egna beräkningar med utgångspunkt i den statistik som funnits tillgänglig dels genom pliktverket dels genom den statistiska undersökningen 2000.

september 1979 – juni 1982. Å hade inte före skadan haft någon fastställd sjukpenninggrundande inkomst och efter militärtjänstgöringen hade denne planerat att börja som aspirant på en bank. Dessa planer skrinlades p.g.a. skadan. Noterbart är även att Å redan innan tjänstgöringen varit inskriven vid universitet och under hösten 1977, alltså direkt efter värnpliktens avslutande, påbörjat studier vid Juris kandidatprogram på halvfart.

1982 prövade försäkringskassan Å:s rätt till fortsatt livränta. Detta vid en tidpunkt när denne hade 1,5 år kvar på sina studier. Genom beslut i september samma år ansåg sig försäkringskassan inte behöva bevilja fortsatt livränta med hänvisning till att kravet på en femtondels nedsättning av förmågan att skaffa sig inkomst genom arbete inte längre förelåg då man jämförde heltidsstudier med förvärvsarbete.

Försäkringsöverdomstolen konstaterade att Å, genom att slutföra sina studier, skaffat sig större möjligheter att trots de ådragna skadorna erhålla ett arbete motsvarande bankanställningen. Med hänsyn därtill ansågs Å berättigad till fortsatt livränta t.o.m. slutförandet av utbildningen och att frågan om livräntans storlek samt eventuell rätt till livränta efter utbildningen ankom det på försäkringskassan att pröva.

I RA 1996 not 16 förelåg följande omständigheter. M begärde livränta p.g.a. den nedsättning av arbetsförmågan som uppstått till följd av olycksfall under värnpliktstjänstgöringen. Vid olyckan drabbades denne av en ögonskada. Skadan godkändes i enlighet med LSP av försäkringskassan men när M yrkade livränta så avslogs denna begäran med hänvisning till att nedsättningen ej uppgick till minst en femtondel i förhållande till dennes yrke före värnplikten (ekonomibiträde på restaurang). Förhållandet i detta mål är alltså inte helt likartat det föregående där den skadade inte hade någon fastställd sjukpenninggrundande inkomst hos försäkringskassan. M hävdade nu att denne, om skadan inte inträffat, skulle ha arbetat som plåtslagare.

Enligt Regeringsrätten är det i detta fall avgörande för prövningen vilket civilt yrke som M får anses ha haft vid militärtjänstgöringens påbörjande och vad som med bortseende från skadan kan antas skulle ha varit hans inkomster inom detta yrke vid angivna åldersgränser (den s.k. ålderstrappan, min anm.). Om, vid en jämförelse med de faktiska möjligheterna, skadan medfört att hans förmåga att skaffa sig inkomster nedsatts med minst en femtondel, har han rätt till livränta som ersättning för den uppkomna inkomstförlusten.

I det förevarande målet konstaterar Regeringsrätten vidare att M skall betraktas som restauranganställd vid fastställande av livränteunderlaget. Vidare sägs att M, trots rehabiliteringsförsök och kortvariga arbeten, inte funnit sig tillrätta i arbetslivet. Med hänsyn till dennes ögonskada (70-75% invaliditet) står det även klart att M genom skadan orsakats ett betydande handikapp som starkt begränsar hans möjligheter på arbetsmarknaden. Hans förmåga att skaffa sig inkomst genom arbete får, med hänsyn till skadan, därför anses nedsatt med minst en femtondel. Regeringsrätten lämnar därför bifall till M:s yrkande om livränta.

I 1987 års fall kan man konstatera att försäkringsöverdomstolen intar en generös hållning mot den skadade. 1996 års fall lämnar på grund av utelämnandet av basfakta vissa frågetecken. Till exempel är den skadades ålder och anställningstid som restaurangbiträde okänt. För det fall att den skadade är i t.ex. 25 års åldern med en 5-årig anställning bakom sig anser jag inte att utgången i målet på grund av dessa kriterier är anmärkningsvärd. Är förutsättningarna de omvända, det vill säga exempelvis en 19-åring med endast några månaders anställning bakom sig före tjänstgöringen, kan man kritisera ställningstagandet till arbetet som restaurangbiträde som mall för bedömningen då denna måhända varit en tillfällig anställning i avvaktan på

inledandet av tjänstgöringen. I och med avsaknaden av dessa fakta är det svårt att dra några mera långtgående slutsatser av utgången i målet

Med tanke på den i föregående kapitel redogjorda skadefrekvensen satt i förhållande till antalet fall i överrättspraxis så blir man fundersam särskilt med tanke på att säkerhetsarbetet inom försvarsmakten definitivt borde vara bättre nu än på 70- och 80-talet. Är det som inledningsvis antytts att informationen och stödet till de värnpliktiga vid skador inte skötts på ett tillfredsställande sätt? Är/var kategorin värnpliktiga några som tvingas in till tjänstgöring med hjälp av en plikttag och därefter ignoreras och lämnas vind för våg när tjänstgöringen är över? Jag anser att mycket pekar på detta. Som en indikation i den riktningen skall nu redogöras för ett autentiskt fall som visar på hur illa det kan gå för den skadade värnpliktige.

Fallet⁶⁹ handlar om Tim som under värnpliktstjänstgöring fick problem vid ryggsäcksmarscher och liknande tunga moment. Redan innan tjänstgöringen hade han haft en viss instabilitet i sin axel men ändå inte upplevt något problem. Han blev så småningom befriad från vissa övningsmoment och fick en remiss till ortopedkliniken vilket resulterade i operation drygt ett år efter uttryckningen 1994. Tiden däremellan deltog Tim i en datakurs och därefter studier på komvux. Efter operationen kunde denne inte stå till arbetsmarknadens förfogande. Försäkringskassan vägrade ge ersättning enligt LSP då man hävdade att skadan ej uppkommit under tjänstgöringen detta trots att Tim vid pliktverkets mönstring ansågs fullt frisk och kapabel för tjänstgöring. Tim hade m.a.o. inte någon rätt till sjukpenning enligt vanliga regler då han inte förvärvsarbetat, inte rätt till sjukpenning enligt LSP då försäkringskassan hävdade att skadan inte gick att hänföra till värnpliktstjänstgöringen. I och med sistnämnda fanns heller ingen möjlighet till ideell ersättning enligt lagen om statlig ersättning vid ideell skada m.m.

Vem bär då ansvaret för Tim i denna situation? Pliktverket som ger grönt ljus till tjänstgöring, försvarsmakten som i sin verksamhet åsamkar skadan eller försäkringskassan som inte godkänner skadan som ett resultat av värnpliktstjänstgöringen? I fall som dessa handlar det alltså om en form av ekorrhjul där den unge värnpliktige kastas runt i systemet utan att fångas upp. I denna situation kan stiftelsen kungafonden komma till undsättning vilket ju i sig är bra men man kan ställa sig frågan om det verkligen är en stiftelse som ska stödja den skadade värnpliktige ekonomiskt i denna situation? Är det inte snarare så att staten här skall, inte bör, ta sitt ansvar för den uppkomna situationen? Alla instanser som i Tims fall haft betydelse för bedömningen av hela situationen är reglerad och styrd via staten.

⁶⁹ Fallet hämtat ur värnpliktsrådets rapport "Krossad, klämd och fattig", 1997, s.5 f. (www.varnpliktsradet.mil.se/kampanjer/kkf.html, 2002-01-16.

4.5 Föreslagna förändringar fr.o.m. 2002-07-01

4.5.1 Betänkandet Totalförsvarsplikten

När det gäller förbättringar av de värnpliktigas situation sett ur ett socialrättsligt perspektiv så har ett flertal utredningar gjorts under 90-talet i frågan. Den sista utredningen lade under 2000 fram sitt betänkande SOU 2000:21 där man presenterade förslag till förbättringar för de värnpliktigas situation. Denna resulterade, i huvudsak i överensstämmelse med nämnda utredning, i en proposition, 2001/02:11, vars innehåll föreslagits träda i kraft 2002-07-01.

Ovannämnda utrednings syfte var att, mot bakgrund av utredningarna kring den framtida arbetsskadeförsäkringen⁷⁰ och utlandsstyrkan⁷¹, överväga om förändringar i det statliga personskadeskyddet borde ske även för de totalförsvarspiktiga.⁷² Utredningen betonade att förbättringarna som skett för utlandsstyrkan är baserade på en riskbedömning där stor hänsyn tas till risken att skadas eller invalidiseras samt att anställningen i utlandsstyrkan är ett frivilligt åtagande av den enskilde.⁷³ Riskerna är förvisso mindre för de värnpliktiga i förhållande till utlandsstyrkan men samtidigt utsätts den totalförsvarspiktige för risker som denne inte kan påverka med tanke på tvångssituationen dvs. skyldigheten att tjänstgöra. Med anledning härav menade utredningen att det fanns fog för att låta utlandsstyrkans ersättningsnivåer m.m. utgöra ett riktmärke även för de totalförsvarspiktiga.⁷⁴

Utredningen föreslog som en följd härav att minimibeloppet för livränteunderlag borde höjas till 7,5 basbelopp motsvarande en inkomst på närmare 270000 kr. Däremot skulle sjukpenningunderlaget kvarstå oförändrat i förhållande till rådande ordning men med det förbehållet att i bägge fallen av beräkning av ersättningsunderlag så skulle den s.k. ålderstrappan slopas. Det förhöjda livränteunderlaget motiverades med att utbildningen, för det första, innehåller en merrisk samt att den totalförsvarspiktige, för det andra, inte själv kan välja om denne vill utsätta sig för denna merrisk.⁷⁵

Skäl för att ta bort ålderstrappan saknades inte. Bestämmelserna i LAF 4:10 2 st. tillkom mot bakgrund av att det inte ansågs tillfredsställande att fastställa en livsvarig egenlivränta enbart med hänsyn till de inkomstförhållanden som rådde vid skadetillfället. Dessutom skulle den föreslagna ordningen få till följd att en värnpliktig fick ett bättre skydd än en anställd

⁷⁰ SOU 1998:37

⁷¹ SOU 1998:30

⁷² SOU 2000:21, s.390.

⁷³ SOU 2000:21, s.394.

⁷⁴ SOU 2000:21, s.395 f.

⁷⁵ SOU 2000:21, s.399 f.

vid försvarsmakten trots att dessa i regel arbetar sida vid sida och således har samma riskbild. Skillnaden är, menade utredningen, att det för den värnpliktige inte finns något alternativ p.g.a. tvångssituationen medan den anställde själv har valt att utsätta sig för risken. Sistnämnda faktum motiverar således denna föreslagna skillnad i ersättningsnivå vid bestående nedsättning av arbetsförmågan.⁷⁶

Avslutningsvis menade utredningen att förändringar även borde ske vad beträffar den ideella ersättningen. För anställda i utlandsstyrkan som skadas under tjänstgöringen utomlands lämnar staten idag en riskgaranti. Denna skall ses som ett dödsfalls- och invaliditetskapital. Vid fullständig invaliditet utbetalas 22 prisbasbelopp enligt AFL. Vid annan invaliditet betalas ersättning med det lägre belopp som svarar mot invaliditetsgraden. Om vid dödsfall den avlidne efterlämnar arvingar betalas 22 prisbasbelopp ut till dödsboet och därutöver 3 prisbasbelopp till varje efterlevande barn som vid dödsfallet var under 21 år. Motsvarande system med riskgaranti menade utredningen borde införas vid värn- och civilplikt vid svårare skador och dödsfall.⁷⁷

4.5.2 Regeringens ställningstaganden

I den del som gäller personskadeskyddet för de värnpliktiga föreslås i proposition 2001/02:11 följande förändringar:

För det första bör en lika rätt till ersättning både enligt LSP och lagen om statlig ersättning vid ideell skada m.m. införas. Tidigare har de med kortare utbildningstid än 60 dagars grundutbildning eller repetitionsövning haft sämre ersättningsregler än de med längre utbildningstid. Både regeringen och utredningen finner det stötande om det i något enstaka fall skulle vara som så att exempelvis sjukpenningunderlaget sätts lägre i det ena fallet än i det andra. Grundprincipen skall därför vara att ersättningsreglerna skall vara lika och oberoende av utbildningstid. Detsamma gäller vid fastställande av livränteunderlag och ersättning för sjukvårdskostnader.⁷⁸

För det andra höjs minimum för livränteunderlag till 5 basbelopp vilket inte alls är i närheten av utredningens förslag. Vidare gäller idag att man använt sig av den s.k. ålderstrappan vid fastställande av sjukpenning- och livränteunderlag. Denna försvinner när det gäller fastställande av livränteunderlaget och ersätts nu i stället av ett enhetligt minsta livränteunderlag om 5 prisbasbelopp oavsett ålder. Storleken på detta underlag är beräknad på snittinkomsten för 19-21 åringar dit den största gruppen värnpliktiga hör. Anknytningen till inkomstläget i olika åldersgrupper kan, istället för ålderstrappan, beaktas vid fastställandet av schablonen för livränteunderlaget. Vid en jämförelse med utlandsstyrkan motsvarande lägsta

⁷⁶ SOU 2000:21, s.400 f.

⁷⁷ SOU 2000:21, s.406 f.

⁷⁸ Prop. 2001/02:11, s.34.

livränteunderlag så skiljer en hel del. Dessa har ett minimum på 7 prisbasbelopp oavsett ålder.⁷⁹

Kritik mot den föreslagna höjningen till 5 prisbasbelopp har inte låtit vänta på sig. Både försvarsmakten och statens trygghetsnämnd anser att höjningen kan få en rehabiliteringshämmande effekt. Som svar på detta menar regeringen dels att medellönen för landets 18-24 åringar ligger kring 15000 kr/mån. vilket i princip motsvarar 5 prisbasbelopp, dels att genom denna förändring så får anställda i försvaret och de totalförsvarspliktiga i princip samma socialförsäkringsskydd. Ett högre skydd menar man vore stötande.⁸⁰ Regeringen lämnar i propositionen dörren öppen för ytterligare förbättringar av den värnpliktiges skydd och detta särskilt med tanke på utredningens förslag om riskgaranti för värnpliktiga:

”Bestämmelserna om ett garanterat minsta livränteunderlag för totalförsvarspliktiga är till för att garantera den skadade ersättning för det inkomstbortfall som skadan medför i form av nedsatt eller bristande arbetsförmåga. Denna reglering avser således inte att kompensera den totalförsvarspliktige för deltagande i en verksamhet som han eller hon inte själv kan påverka. Regeringen kommer istället att i förordning införa ett system med en statlig riskgaranti som avser att ekonomiskt kompensera totalförsvarspliktiga som skadas under sin utbildning. Denna riskgaranti kan till skillnad från sjukpenning och livränta betraktas som en skadeersättning som tar hänsyn till de inslag av tvång och merrisk som finns i totalförsvarsverksamheten.”⁸¹

Denna antydning om förbättringar i ersättningskyddet för värnpliktiga är förvisso lovvärd särskilt med tanke på att man tydligt pekar på den särprägel värnplikten innehar med tvång och merrisk men varför försöker man åtminstone inte sätta någon form av målsättning för när denna i så fall skall vara genomförd? Beror den, i mina ögon, vga formuleringen på kostnadsaspekterna för en sådan reform eller ligger någonting annat bakom. Formuleringen ger utrymme att ta itu med saken när man från regeringshåll känner för det samtidigt som flera hundra kanske rent utav flera tusen värnpliktiga skadas under tiden. En annan kritik som måste framföras har med täckningen av inkomstbortfall att göra. Varför ska de skador som endast utmynnar i sjukskrivning inte få ta del av en generösare inställning till ersättning med hänvisning till inslaget av tvång och merrisk? Denna ersättningskategori har ju deltagit i precis samma verksamhet. Kontentan av regeringens förslag blir att om du skadas rejält eller dödas inom tjänstgöringens ramar så blir du ersatt för tvång och merrisk men inte om du drabbas av lindrigare skador. Jag anser att en reform skall ske även på detta område vilket jag kommer att utveckla närmare i min slutsats och analys i kapitel 6.

⁷⁹ Prop. 2001/02:11, s.35.

⁸⁰ Prop. 2001/02:11, s.36.

⁸¹ Prop. 2001/02:11, s.36.

5 Statens ersättningsansvar

5.1 Det skadeståndsrättsliga ansvaret

5.1.1 Historik

I äldre tider gjordes gällande att statssuveräniteten medförde att staten inte kunde ställas till svars för fel begångna av dess tjänstemän. Den engelska satsen ”The king can do no wrong” gav ett uttryck för just den tankegången. I Sverige har denna princip aldrig slagit igenom helt. Staten har i vårt land ansetts kunna hållas ansvarig när det gällt verksamhet som kunnat jämföras med enskild verksamhet.⁸² Den som tillfogades skada var dock inte berättigad till ersättning från det allmänna utan den skadelidandes enda möjlighet var att kräva gottgörelse av den enskilde felande tjänstemannen.⁸³

Genom 1972 års skadeståndslag reglerades skadeståndsansvaret för det allmänna genom reglerna om ansvar vid myndighetsutövning. I vissa fall blev ansvaret strängare än för enskilda arbetsgivare exempelvis genom att man för ersättning vid ren förmögenhetsskada ej behövde konstatera brott som bakomliggande orsak vilket var/är en förutsättning för ersättning rent generellt för denna typ av skada. Som en motvikt fanns även inskränkningar i ansvaret för det allmänna som även det saknade motsvarighet i fråga om ansvar för privata arbetsgivare. Genom lagändringar 1990 avskaffades dessa begränsningar. Man bör hålla i minnet att när det gäller området utanför begreppet myndighetsutövning i verksamhet som stat eller kommun svarar för så finns givetvis möjlighet att ställa dessa till svars enligt skadeståndslagens allmänna regler.⁸⁴

5.1.2 Begreppet myndighetsutövning

Vad ska då anses innefattas i begreppet myndighetsutövning? Enligt förarbetena till skadeståndslagen ansågs begreppet bäst stå för vad som kan betecknas som samhällets överhöghet över medborgarna. All myndighetsutövning hade, ansåg man, sitt ursprung i offentlighetsrättsliga regler som gav stat och kommun vissa exklusiva maktbefogenheter och den som utförde en uppgift som ett led i myndighetsutövningen fick därigenom anses utöva sådana maktbefogenheter som endast tillkom stat eller kommun. Härigenom var det naturligt att det ekonomiska ansvaret bars av någon av dessa i händelse av skada.⁸⁵ Ett signum för dessa akter ansåg departementschefen vara att de kom till stånd och fick rättsverkningar för eller mot den enskilde

⁸² SOU 1958:43, s. 20 f.

⁸³ SOU 1993:55, s. 54.

⁸⁴ SOU 1993:55, s. 55.

⁸⁵ Prop. 1972:5, s. 321 f.

just i kraft av offentligrättsliga regler och inte på grund av avtal eller andra privaträttsliga regler. Härutöver menade denne att de organ som svarade för förvaltningsakterna kunde sägas inta en monopolställning eftersom enskilda inte kunde vidta åtgärder eller fatta beslut med motsvarande rättsverkningar som följd. En beskrivning av uttrycket myndighetsutövning med utgångspunkt i dessa kriterier överensstämde enligt denne med motsvarande i förslaget till förvaltningslag. I det sammanhanget karakteriserades begreppet som utövning av befogenhet att för enskild bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinär bestraffning eller annat jämförbart förhållande.⁸⁶

I propositionen anges allmänna utgångspunkter vid gränsdragningen mellan vad som är och inte är myndighetsutövning. Här beskrivs begreppet med att den enskilde intar en beroendeställning. Det aktuella beslutet eller åtgärden kan medföra förpliktelser för den enskilde som grundar sig på regler av offentligrättslig karaktär och innefattar en möjlighet för det allmänna att använda sig av någon form av tvångsmedel.⁸⁷

Vilka verksamheter kan då anses utgöra myndighetsutövning? Ett rakt svar på den frågan är omöjligt att ge. Några typfall kan dock nämnas. Beslut av dömande, polisiära och exekutiva instanser samt av åklagare och länsstyrelser är några exempel. Vidare kan nämnas vissa beslut inom den offentliga sjukvården exempelvis tvångsintagning, inom skolväsendet exempelvis disciplinära åtgärder samt inom militärväsendet (vilket ju är föremålet för denna uppsats) beslut om exempelvis inkallelse.⁸⁸

1993 års utredning kring det allmännas skadeståndsansvar (SOU 1993:55) konstaterade att begreppet myndighetsutövning är mångfacetterat och att någon enhetlig definition nog aldrig kommer att kunna ges. I ett försök att precisera begreppet lade man fram följande 6 förutsättningar för att en viss åtgärd eller ett visst beslut, innefattande handling eller underlåtenhet, ska kunna anses utgöra myndighetsutövning:⁸⁹

- Åtgärden ska avgöras ensidigt av företrädaren för det allmänna.
- Åtgärden ska komma till stånd och få rättsverkningar i kraft av offentligrättsliga regler.
- Åtgärden ska direkt få, eller i vart fall kunna leda till, bestämda rättsverkningar av positiv eller negativ innebörd för den enskilde. Det krävs dock inte att åtgärden utmynnar i ett bindande beslut.
- Åtgärden ska, åtminstone i sin förlängning, vara uttryck för det allmännas maktbefogenheter gentemot den enskilde.
- Åtgärden ska vidtas av ett rättssubjekt som därvid intar en offentlig monopolställning på så sätt att ingen enskild kan vidta samma åtgärd med motsvarande verkan.

⁸⁶ Prop. 1972:5, s. 311 f.

⁸⁷ Prop. 1972:5, s. 498 ff.

⁸⁸ SOU 1993:55, s. 70.

⁸⁹ SOU 1993:55, s. 84 f.

- Den enskilde, mot vilken åtgärden riktas, ska inta en beroendeställning i förhållande till det allmänna (denna har sin grund i de fem förstnämnda).

Dessa 6 förutsättningar ansåg utredningen passa bäst in när myndighetsutövningen har formen av faktiska beslut. När den däremot har formen av praktiska åtgärder kunde dock en viss modifiering av kriterierna vara nödvändig.

5.1.3 Värnplikt och myndighetsutövning

Att staten i egenskap av ansvarig för krigsmakten redan före tillkomsten av 1972 års skadeståndslag innehade en minst sagt återhållsam syn på ersättningar till värnpliktiga kan konstateras vid en titt på 1958 års förslag till lag om det allmännas ansvar. Den kommitté som satts att utreda frågan ville endast att staten skulle ta ansvar för det fall att vållande låg överordnad, förman eller därmed jämställd befattningshavare till last.⁹⁰

Värnpliktstjänstgöringen i Sverige är en verksamhet under statlig kontroll som minst sagt kan sägas vara av speciell och särpräglad natur. Tjänstgöringen går ut på att utbildas till försvar av landet mot yttre fiender och som ett led i detta är utbildningen präglad av farliga moment som inkluderar användning av vapen, sprängämnen, fordon m.m. Detta gör att verksamheten utan tvekan kan kallas farlig verksamhet i skadeståndsrättslig mening. De merrisker som den värnpliktige är utsatt för under tjänstgöringen saknar motsvarighet inom det civila livet. Som ytterligare bekräftelse på detta faktum hänvisas till ett betraktande av ovan redovisade skadestatistik på värnpliktiga totalt men även i jämförelse med anställda inom försvarsmakten.

Redan beslutet om inkallelse till tjänstgöring medför effekter för den enskilde som denne ingalunda kan råda över själv. Under hela den tid som tjänstgöringen varar är det någon annan som dikterar vad och hur den enskilde ska agera. Att så är fallet under den tid då den värnpliktige befinner sig innanför grindarna för verksamheten råder det knappast några tvivel om men detta faktum gäller enligt mig även under den tid då den värnpliktige vid ledighet befinner sig utanför grindarna. Varför då detta? Anledningen stavas plikttag⁹¹. Även om den värnpliktige under fritid kan råda i större utsträckning över sig själv så kvarstår plikten att återvända för att fullgöra tjänstgöringen. Om han vägrar kommer en bestraffning att ges från statsmakten som ett svar på ohörsamheten. Dessutom är den fritid som ges den värnpliktige inte självbestämd utan reglerad av den myndighet som svarar för dennes tjänstgöring. Man kan alltså med mitt sätt att se på saken skilja på det direkta tvånget innanför grindarna och det indirekta tvånget utanför grindarna. Med detta synsätt föreligger alltså en tvångssituation

⁹⁰ Prop. 1972:5, s. 306. Kommitténs syn anser jag präglas av ovan nämnda princip ”The king can do no wrong”.

⁹¹ SFS 1994:1809

under hela skyddstiden dvs. från och med resan in till tjänstgöringens 1:a dag till och med resan från tjänstgöringens sista dag.

Kan man nu konstatera några likheter i förhållandet mellan kriterierna för myndighetsutövning och statens roll såsom ansvarig för värnpliktstjänstgöringen? Jag har valt att karaktärisera den enskilde värnpliktiges situation enligt följande modell:

- Tvångsmakten: Staten använder exklusiva maktbefogenheter som har sitt ursprung i offentligt rättsliga regler som staten själva instiftat. Företrädarna på lokal nivå som handhar försvarsverksamheten utövar dessa maktbefogenheter på uppdrag av staten. Man utövar med andra ord befogenheten att för den enskilde värnpliktige bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinär bestraffning eller annat jämförbart förhållande.
- Beroendeställning: Den värnpliktige intar en beroendeställning genom att beslut eller åtgärder mot denne medför förpliktelser som har sitt stöd i offentligt rättsliga regler och innefattar möjlighet för det allmänna att använda tvångsmedel.
- Monopolställning: Staten har i egenskap av lagstiftare monopol på utövandet av verksamheten. Ingen enskild kan vidta samma åtgärd med motsvarande verkan.

Kan man då anse värnpliktstjänstgöringen utgöra myndighetsutövning mot den enskilde och, om så är fallet, enligt vilket resonemang?

- Är det enbart det faktiska beslutet om inkallelse som utgör myndighetsutövning?
- Innebär inkallelsebeslutets rättsverkningar att myndighetsutövning ska anses vara för handen under hela den tid som anges i beslutet dvs. skyddstiden för tjänstgöringen?
- Är det istället så att endast enstaka beslut och/eller åtgärder riktade mot den enskilde själv eller som en del av en grupp värnpliktiga utgör myndighetsutövning och att det i så fall finns en mängd situationer under skyddstiden som inte utgör myndighetsutövning?

Själv anser jag att alternativ två är det rimliga i den särpräglade verksamhet som värnpliktstjänstgöringen utgör. Oaktat av vilket alternativ som väljs kan man i mitt tycke konstatera att tjänstgöringen har många inslag, i vissa fall extrema, av kriterierna för myndighetsutövning.

5.1.4 Stöd för en särreglering?

Ett klarläggande är på sin plats inför den fortsatta framställningen. Jag vill betona att föremålet för denna uppsats ingalunda är att försöka få klarhet i huruvida möjligheterna för den värnpliktige att få ut skadestånd vid skador under tjänstgöringen bör förbättras eller inte med hänvisning till myndighet-

utövningen. I stället ämnar jag diskutera huruvida det resonemang som ligger bakom de, i vissa fall, generösare ersättningsreglerna vid myndighetsutövning kan användas till stöd för en positiv särreglering för värnpliktiga i förhållande till vanliga förvärvsarbetande. Detta när det gäller ersättningsnivåer vid sjukpenning, livränta samt ideell ersättning.

Redan i förarbetena till 1972 års skadeståndslag fördes en liknande diskussion fast med motsatt innebörd. 1958 års kommitté kring det allmännas ansvar hade föreslagit en begränsningsregel beträffande förlorad arbetsinkomst vid personskada som endast avsåg den typiskt offentlig-rättsliga verksamheten. Detta ogillades av departementschefen som ansåg att en sådan begränsningsregel i så fall borde vara av generell karaktär och få giltighet inom hela den utomobligatoriska skadeståndsrätten.⁹²

1958 års kommitté hade angivit främst två skäl till en sådan konstruktion. För det första menade man att stat och kommuns solvens för höga skadeståndsbelopp utgjorde skäl för en begränsningsregel vilket dep.ch. menade snarare var ett skäl för motsatt ståndpunkt. För det andra menade kommittén att skadeståndet skulle drabba skattebetalarna på ett ogynnsamt sätt. Här konstaterade dep.ch. att just det faktum att alla skattebetalare fick dela på kostnaden medförde att det inte kunde anses kännbart för enskilda subjekt. En konsekvens av en särregel för myndighetsutövningen skulle, enligt denne, bli att den som exempelvis drabbades av en skottskada genom att en militär post felaktigt brukade sitt vapen fick finna sig i en begränsning av ersättningen medan den som drabbades av liknande skada till följd av en förlupen kula från en militär skjutövning i princip fick rätt till full ersättning. Kommittén ville även införa en liknande begränsning i rätten till ideell ersättning vilket inte heller ansågs vara en godtagbar lösning.⁹³ Enligt min uppfattning fungerar dep.ch. invändningar mot 1958 års kommitté som stöd för min tes om ett förbättrat skydd för värnpliktiga i förhållande till vanliga förvärvsarbetande åtminstone vid ett beaktande av den särpräglade verksamheten som värnpliktstjänstgöringen utgör.

Ett annat intressant uttalande av dep.ch. förtjänar uppmärksamhet. Denne menade att:⁹⁴

”Det moment av direkt eller indirekt tvång och den monopolställning för samhällsorganen som karakteriserar myndighetsutövningen saknar mot-svarighet inom den enskilda sektorn. Häri ligger ett skäl att ge den som lider skada genom felaktig myndighetsutövning ett mera långtgående ekonomiskt skydd.”

Att ambitionen i många fall varit god när det gäller förbättringar i ersättningskyddet för de värnpliktiga råder det inga tvivel om men

⁹² Prop. 1972:5, s. 366 f.

⁹³ Prop. 1972:5, s. 367.

⁹⁴ Prop. 1972:5, s. 317.

någonstans på vägen fram till beslut upphör den goda viljan. Som exempel på dessa goda ambitioner kan nämnas följande två uttalanden:

”Enligt min mening är det angeläget att vi även i framtiden får ett skadeskydd för dem som fullgör militärtjänst som är av minst samma omfattning som det arbetsskadeförsäkringen kan erbjuda.”⁹⁵ (min understrykning)

”Det är av stor betydelse att medborgarna känner ansvar för och efter förmåga medverkar till Sveriges försvar. Detta tillgodoses bäst genom ett system med plikttjänstgöring. Under tjänstgöringen utsätts dock de totalförsvarspliktiga för vissa risker som de i annat fall inte skulle utsättas för. Det är därför viktigt att utbildningen genomförs på ett sådant sätt att riskerna så långt det är möjligt minimeras. När en olycka trots vidtagna åtgärder ändå inträffar är det angeläget att reglerna om personskadeskydd kan ge ett gott (min understrykning) skydd för de som drabbas av en skada.”⁹⁶

Det skiljer närmare 12 år mellan dessa uttalanden som på många sätt indikerar att man är medvetna om problemen på detta område. Ändå har väldigt lite hänt. Ett tidigare nämnt exempel som är anmärkningsvärt är att det dröjde ändå fram till 1991 innan ersättning för inkomstförluster blev möjliga samt ändå fram till 1998 innan de lägsta beloppen i den s.k. ålderstrappan åtgärdades i höjande riktning till fördel för de värnpliktiga.

Om man ser värnpliktstjänstgöringen som en helhet med dess inslag av tvång, merrisk, mängder av skadade värnpliktiga samt positiva uttalanden i förarbeten ställt i förhållande till nuvarande ersättningsutfall vid värnpliktskador är det inte svårt att argumentera för radikala förbättringar i detta hänseende även om man därigenom bryter mot de ersättningsprinciper som gäller generellt i samhället vid arbetsskador. Jag tänker i det följande föreslå ett antal provokativa förslag som säkerligen kommer att bli ifrågasatta.

5.2 Förslag till åtgärder

5.2.1 Sjukpenning och livränta

Som tidigare påtalats (avsnitt 4.5.2) har regeringen uttalat sig positivt kring vissa förändringar i ersättningen till värnpliktiga. Man har alldeles nyligen höjt lägsta livränteunderlag till 5 prisbasbelopp och slopat ålderstrappan i denna del men man behåller den gamla regleringen vad gäller lägsta sjukpenningunderlag. Dessa förändringar är till viss del lovvärda men i mitt tycke långt ifrån tillräckliga. Regeringen uttalar i propositionen⁹⁷ att hänsyn till tvångsverksamheten och merriskmomentet ska beaktas i en framtida

⁹⁵ Prop. 1976/77:64, s.109. Föredragandens ståndpunkt i förarbetena till 1977 års LSP.

⁹⁶ Prop. 1997/98:1, s. 79.

⁹⁷ Prop. 2001/02:11

riskgaranti beträffande ideell ersättning efter förebild från utlandsstyrkan. Detta är en god åtgärd, men vad händer i de fall lindrigare skador uppstår som endast renderar i kortare sjukskrivningsperioder? Denna typ av skador får med regeringens synsätt inte del av kompensationen för tvånget och merrisken trots att skadan uppstått inom samma verksamhet. Mina förslag för att råda bot på detta blir således:

1. en höjning av lägsta sjukpenning- och livränteunderlag till 7,5 prisbasbelopp.
2. Om en sådan höjning inte anses genomförbar låt då de värnpliktiga få full kompensation vid beräkningen av sjukpenning- och livränteunderlag. Enligt nuvarande ordning ersätts endast 80% oavsett om du är vanlig förvärvsarbetande eller värnpliktig. Då en hel del värnpliktiga saknar stadigvarande arbete vid inryckning skulle detta medföra ett slags kompensation för faktisk inkomstförlust som de idag inte har rätt till. Att dessa inte har någon faktisk inkomstförlust i nuvarande läge beror i en del fall på att de på grund av värnpliktstjänstgöringen inte kunnat skaffa sig arbete. En arbetsgivare som vill tillsvidareanställa en person har nog inte mycket till övers för den som söker ett arbete, exempelvis direkt efter avslutade gymnasiala studier, med förbehållet att man måste vara borta från arbetet under en längre tid på grund av värnplikts-tjänstgöring.

Kritik mot förslagen lär inte vänta på sig. Att höja de lägsta beräkningsunderlagen vid sjukpenning och livränta så markant mot dagens nivåer kan nog anses sticka i ögonen främst på de som är anställda inom försvaret med tanke på att 7,5 prisbasbelopp motsvarar en årsinkomst på drygt 275000 kr. Denna inkomst har i praktiken ingen värnpliktig nått upp i det civila livet vid tidpunkten för tjänstgöring. De anställda kan vidare hävda att de vistas i samma miljö som de värnpliktiga. Här menar jag dock att det finns en stor skillnad. Den anställde har själv valt att arbeta inom den verksamheten vilket inte den värnpliktige har. Sistnämnda faktum anser jag ha en sådan tyngd att man redan där kan motivera en särreglering. Som exempel på ytterligare kritik som kan tänkas anföras emot den föreslagna utvecklingen kan nämnas att detta skulle vara rehabiliteringshämmande för den skadade värnpliktige. Detta saknar enligt min mening fog. Givetvis kan man inte enbart betala ut pengar till den skadade personen utan precis som ute i det vanliga sjukförsäkringssystemet måste den skadade delta i rehabiliteringsfrämjande åtgärder. Försvarsmakten föreslås i proposition 2001/02:11 få ett rehabiliteringsansvar likt vanliga arbetsgivare. Inom detta kan säkerligen kontakter knytas till exempelvis den offentliga sjukvården så att den värnpliktige kan få råd och stöd för att kunna påbörja förvärvsarbete eller, om denne innan tjänstgöringen förvärvsarbetat, återvända till detta. Detta ansvar att hjälpa den skadade värnpliktige måste om möjligt vara ännu större i en tvångsverksamhet som staten svarar för. Med ett stort ansvar i dessa fall följer positiva effekter. Om staten satsar ordentligt i denna del kommer sjukskrivningstider m.m. att minska i samma takt. Satsar man väldigt lite på rehabilitering, hjälp och stöd kommer motsvarande, enligt min mening,

att öka. Det är med andra ord staten själv som bestämmer huruvida ersättningen blir rehabiliteringshämmande.

En kritik av det mera generella slaget som säkerligen kan riktas mot mitt förslag är varför man ska gynna en särskild skadekategori framför alla andra. Här menar jag att just den särpräglade verksamheten som värnpliktstjänstgöringen utgör är även det skäl nog. Ingenstans i samhället är man tvingad in i en farlig verksamhet med stora skaderisker som en del av tillvaron. Det tvång som staten utövar är dessutom alla till gagn då knappast någon inte vill åtnjuta förmånen att bli försvarad i händelse av yttre angrepp.

5.2.2 Ideell ersättning

När det gäller den ideella ersättningen har jag inte några direkta nyskapande förslag att komma med. Det faktum att man från regeringens håll uttalat att en riskgaranti med förebild från utlandsstyrkan är motiverad även vad beträffar de värnpliktiga är i mitt tycke ett lovvärt initiativ. Här tar man hänsyn till tvångsmomentet och merrisken på ett sätt som man inte gjort innan vilket indikerar att man tar problemen med dessa skador på stort allvar när det gäller den ideella ersättningen. Min förhoppning är endast att denna garanti inte läggs i malpåse med hänvisning till kostnadsskäl eller dylikt. För det första anser jag inte att ett sådant argument är hållbart då endast 1/6-del av årskullen män tvingas in jämfört med hela årskullen för exempelvis 20 år sedan⁹⁸. För det andra så har just denna skadekategori fått utstå nog mycket elände i ett historiskt perspektiv. Det är nu dags att visa att den med tvång inkallade värnpliktige uppskattas för den insats som denne faktiskt gör.

⁹⁸ <http://www.varnpliktsradet.mil.se> rapporten ”Den ansvarslösa försvarsmakten” 2000, s. 3.

6 Analys och slutsatser

Då en hel del av uppsatsen 5:e kapitel är av analyserande karaktär kommer detta kapitel mera att te sig som en koncentrerad sammanfattning där grunderna för mitt ställningstagande presenteras.

När man ska försöka sig på att dra slutsatser när det gäller ett område som inte varit utsatt för någon närmare granskning sedan tidigare måste man iakttaga stor försiktighet. Kan området för värnpliktsskador vara så självklart att ingenting behöver sägas eller finns det andra skäl till ointresset kring området när det gäller debatt och förslag till åtgärder? Efter att i uppsatsen ha införskaffat mig en fördjupad kunskap vill jag nu lämna följande slutsatser.

När det gäller värnpliktsskador måste man först ställa sig en rad frågor. Är samhällets syn på värnpliktiga acceptabel sett ur de föreställningar om den enskildes integritet som finns i ett modernt samhälle där vi värnar om individuella mänskliga rättigheter? Är det vidare godtagbart att så många värnpliktiga varje år skadas vid tjänstgöring inom försvaret och att många (ett stort mörkertal lär finnas på detta område) kanske inte får någon ersättning alls? Här måste jag göra läsaren uppmärksam på att jag ingalunda vill hävda att ett försvar är en företeelse som inte har sitt berättigande. Istället vill jag peka på att om verksamheten ska fortsätta finnas med stöd av tvånget i en plikttag skall det skydd och den kompensation som den tvungne åtnjuter vara extremt bra, till och med bättre än för vanliga förvärvsarbetande. Hur kan man då motivera ett sådant ställningstagande? Varför ska en särskild grupp individer ha det bättre än gemene man? I mina ögon kan detta motiveras utifrån 3 punkter:

- Tvångssituationen
- Merriskerna
- Medborgaracceptans

Tvångssituationen för de värnpliktiga är i mina ögon en unik företeelse sett i förhållande till övriga statliga verksamheter i samhället. Att staten visar sin överhöghet över medborgarna är i sig ingen nyhet men det tvång som då utövas är, åtminstone till viss del, relaterat till avvikande beteendemönster hos den enskilde som står i strid med gällande lagar exempelvis vid frihetsberövande i samband med brottsliga gärningar. En väsentlig skillnad mellan statens maktutövning i dessa fall är, i förhållande till värnplikten, just brottet mot en samhällsnorm. De värnpliktiga har intet ont gjort och tvånget utövas inte därför att dessa unga män brutit mot några samhällsnormer. Tvångsmomentet vid tjänstgöring har anor från 1800-talet och legitimerades genom att det var i allas intresse att vi som nation kunde försvara oss mot den lede fi. Systemet med en försvarsorganisation har nog det stora flertalet av samhällsmedborgarna inget att invända emot i sak.

Det jag menar är att även om man tidigare såg på tvångsmakten som en självklarhet innebär detta inte att man kan behandla enskilda individer hur som helst i ersättningshänseende vid skador bara av den anledningen. Ett modernt samhälle som använder tvång när det gäller att utbilda unga män att försvara vårt land måste enligt min mening vara berett att betala ett pris för den uppoffring som dessa unga män faktiskt gör.

När det gäller merriskerna i försvarsverksamheten så vill jag återanknyta till den ovan redovisade skadestatistiken. Var 5:e värnpliktig riskerar att under sin tjänstgöring skada sig så att en anmälan om arbetsskada anses nödvändig. Detta att jämföra med att endast var 25:e anställd inom försvarsmakten löper motsvarande risk. Som ytterligare fakta kan nämnas att mellan 67-74 % av alla arbetsskadeanmälningar inom försvarsmakten mellan 1997-2000 avsåg värnpliktiga. Detta är, i mina ögon, skrämmande siffror som avslöjar en brutal verklighet för dessa med tvång inkallade unga män. Här menar jag att man kan bemöta en av hörnstenarna i regeringens ställningstagande till kraftigt förhöjda ersättningar vid värnpliktsskador. Man menade från regeringshåll att det skulle verka märkligt om de värnpliktiga fick en så radikal förbättring i jämförelse med de anställda inom försvarsmakten då bägge grupper så att säga jobbade sida vid sida. Med ovannämnda siffror faller det argumentet platt till marken. Lägg därtill, som tidigare nämnts, att de anställda faktiskt tagit arbetet frivilligt vilket den värnpliktige inte har möjlighet att göra. Kontentan vad beträffar merriskerna blir enligt min mening att även detta argument står starkt som skäl att kunna medge en särreglering för denna skadekategori.

Medborgaracceptansen har jag nuddat vid redan under första punkten. Det faktum att den utbildning som den värnpliktige genomgår medför någonting gemensamt gott för alla i samhället i händelse av yttre angrepp menar jag indikerar att man kan ana åtminstone en indirekt acceptans från samhällsmedborgarna för en positiv särreglering av denna skadekategori. Vid mina tidigare framlagda förslag till förbättringar har jag inte lagt fram några kostnadskalkyler. Statens solvens och det faktum att ett förbättrat skydd i enlighet med förslagen nog endast skulle medföra en marginell kostnadsökning på varje skattebetalare menar jag är två skäl som skulle accepteras av medborgarna i vårt samhälle.

I propositionen till 1998 års förbättringar av de värnpliktigas ersättningskydd talas om vikten av ett gott skydd under tjänstgöringen.⁹⁹ Kan man då med nuvarande förslag till förändringar tala om ett gott skydd? Härom är jag inte övertygad. I förslaget nämns exempelvis ett lägsta livränteunderlag om 5 prisbasbelopp som sägs motsvara någon form av medellön för ålderskategorin 18-24 år. Detta är i mina ögon snarare ett normalskydd än ett gott skydd. Som tidigare nämnts tar man inte hänsyn till tvånget och merrisken i denna del av ersättningssystemet vilket jag anser vara högst beklagligt. De av mig föreslagna förbättringarna som redovisats ovan tycker jag mer

⁹⁹ Se ovan not 33.

motsvarar ett gott skydd i ordets rätta bemärkelse. På detta sätt skapas ett särpräglad ersättningsystem som är skraddarsytt åt en särpräglad verksamhet.

Jag tycker mig i uppsatsen ha visat på att ambitionerna i regel varit goda till en ordentlig reform på området för värnpliktsskador men att det i slutändan tyvärr stannat vid just en ambition. Eventuella ekonomiska argument som hittills hindrat och måhända fortfarande hindrar en radikal positiv utveckling har inte samma bärkraft som på exempelvis 1970-talet då en väsentlig skillnad förelåg. Under 70-talet kallades i princip alla unga män in till värnpliktstjänstgöring vilket inte är fallet idag. Numer kallas endast 1/6 av årskullen unga män in till tjänstgöring. Det är med dessa fakta i bakhuvudet som jag anser att eventuella ekonomiska argument tappar bärkraft. Jag vill dock poängtera att jag överhuvudtaget aldrig ansett att ekonomiska argument haft bärkraft som hinder mot positiva förändringar för denna skadekategori ens när samtliga unga män kallades till tjänstgöring.

Kan man då finna stöd för en positiv särreglering vad beträffar ersättningen vid värnpliktsskador? Tjänstgöringen har i mina ögon många drag av kriterierna för myndighetsutövning. Detta faktum samt att verksamheten är särpräglad i förhållande till övrig verksamhet i samhället som staten ansvarar för indikerar att ett sådant stöd kan finnas. Denna slutsats stärks ytterligare vid ett betraktande av de 3 punkterna tvångssituationen, merriskerna och medborgaracceptans som redovisats ovan. Utöver detta kan hänvisas till de uttalanden och visade ambitioner som finns tillgängliga i förarbeten och utredningar på området. Summerar man allt detta anser jag det klarlagt att stöd finns för en positiv särreglering när det gäller skadeersättning vid denna typ av skador.

Litteraturförteckning

Lagstiftning:

SFS 1812, beslut den 27:e oktober
SFS 1885, beslut den 5:e juni
SFS 1892:107
SFS 1901:58
SFS 1950:21
SFS 1954:243
SFS 1962:381
SFS 1969:761
SFS 1976:380
SFS 1977:265
SFS 1977:266
SFS 1977:284
SFS 1994:1809
SFS 1994:2073
SFS 1995:238
SFS 1997:1189
SFS 1999:799

Offentligt tryck:

SOU 1958:43
SOU 1997:72
SOU 1998:30
SOU 1998:37
SOU 2000:21

Prop. 1972:5
Prop. 1976/77:64
Prop. 1990/91:102
Prop. 1997/98:1
Prop. 2000/01:68
Prop. 2001/02:11

Litteratur:

Ericson, Lars: Svenska knektar- indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred, 1995
Hellner, Jan/Johansson, Svante: Skadeståndsrätt, 6:e uppl. 2000,

Övriga källor:

RFV vägledning 2001:4

RFV vägledning 2002:2

Karnov 2001/02, band 3

Arbetsgivarverkets cirkulär 2001:A 9 PSA

<http://www.lo.se>

<http://www.kungafonden.se>

<http://www.pliktverket.se>

<http://www.varnpliktsradet.mil.se>

Rättsfallsförteckning

FÖD 1987:59

FÖD 1994:3

RÅ 1996 not 16

RÅ 1996 ref. 58

RÅ 1996 not 74

RÅ 1998 not 117

RÅ 1999 ref. 56

RÅ 1999 not 162